

POWSZECHNY STATUT ZIEMSKI

KSIĘCIA DANIELA Z ROKU 1855

Seminarium Historyczno-Prawne

Uniw. Jag.

Dział

V

Dr

1287

TEGOŻ AUTORA:

- Przysięga dowodowa w procesie polskim późniejszego średniowiecza. Prace Seminarium Dawnego Polskiego Prawa Sądowego Uniwersytetu Warszawskiego Nr. 1, Warszawa, 1926.*
- Nowela 'wekslowa' Andrzeja Zamojskiego z roku 1778, Prace Seminarium Prawa Handlowego Uniwersytetu Warszawskiego Nr. 1, Warszawa 1926.*
- KADLEC K., *Spostrzeżenia nad ustrojem dawnej Polski, z upoważnienia autora przełożył z czeskiego i wstępem poprzedził...*, Warszawa, 1928.
- RAFACZ J., *Stary proces polsky, zkrácené vydání upravil...*, Praha, 1929.
- Dawne prawo czeskie. (Spostrzeżenia nad piśmiennictwem)*, Warszawa, 1929.
- Choroba stron jako przyczyna odroczenia procesu w dawnym prawie czeskim, Shornik praci z dějin práva československého 1, Praha, 1931.*
- Les recherches contemporaines (1920—1931) sur la procédure judiciaire dans l'ancienne Pologne, Przewodnik Historyczno-Prawny, II, Lwów, 1931.*
- Hojemství. Studium z dawnego czeskiego procesu ziemskiego, Themis Polska, serji III tom VI, Warszawa, 1931.*
- Średniowieczny sąd seniorów miasta Gradcu koło Zagrzebia. Studium z dziejów chorwackiego prawa miejskiego, Warszawa, 1932.*
- Sądy stanackie Dubrowczan z Serbami w XIII wieku, Przewodnik Historyczno-Prawny, III, Lwów, 1932.*
- Ściganie przestępstw z urzędu w średniowiecznym prawie polskim, Warszawa, 1933.*
- Statuty cara Stefana Duszana z lat 1349 i 1354, Warszawa, 1934.*
- Statut Winodolski z roku 1288, Warszawa, 1935.*
- Baltazar-Antoni Bogišić (1834—1908), Warszawa, 1936.*
- Ustavni zákon Republiky Polské ze dne 23 dubna 1935, vydání upravil..., Varšava, 1936.*
- Ustav Poljske Republike od 23 aprila 1935 godine, izdanje spremao..., Varšava, 1936.*
- Конституция на Полската Република отъ 23 априль 1935 г., приготвилъ за печатъ..., Варшава, 1936.*
- Pskowska Gramota Sądowa z roku 1467, Warszawa, 1936.*
- Szkoła Główna Warszawska (1862—1869). Wydział Prawa i Administracji, Warszawa, 1937.*
- Kodeks Stanisława Augusta. Materiały źródłowe (w druku).*

STANISŁAW BOROWSKI

**MATERIAŁY DO ĆWICZEŃ SEMINARIJNYCH
Z HISTORII PRAWODAWSTW
SŁOWIAŃSKICH**

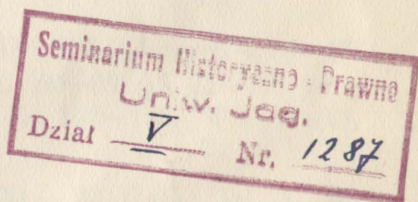
IV

**POWSZECHNY STATUT ZIEMSKI
KSIĘCIA DANIELA Z ROKU 1855**

Wydz. Bibl. Prawnicza

1806097059

1938

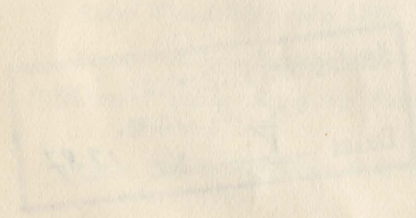
SKŁAD GŁÓWNY: KASA IM. MIANOWSKIEGO — INSTYTUT POPIERANIA NAUKI,
WARSZAWA — PALAC STASZICA.

STANISŁAW BOROWSKI

MATERIAŁY DO ĆWICZEŃ SEMINARIALNYCH
Z HISTORII PRAWODAWSTW
SZKOLNICKICH

VI

POWSZECZNY STATUT MIEJSKI
KSIĘGA DZIEWIĘĆ Z ROKU 1338

— Druk. Leona Milarskiego —
Lublin, Krak.-Przedm. 78, tel. 26-73.

WYDAWCA: KRAJOWY INSTYTUT POSIADANIA KSIĄŻEK
WARSZAWA - ULICA STANISŁAWA

W S T Ę P

ŹRÓDŁA. Oryginał tekstu *Statutu* zaginął¹. Brak również jakiegokolwiek odpisu urzędowego. Jedyne przeto najbliższe oryginałowi tekst zawiera wydanie drukowane z r. 1855 pt.: *Zakonik Danijla Prvog, Knjaza i Gospodara Slobodne Crne Gore i Brdah, ustanovljen 1855 godine na Cetinje*, wykonane z rozkazu księcia Daniela I-go w nowosadzkiej tłoczni dr. Daniela Medakovića.

WYDANIA: Jireček, *Svod*, str. 364—384; *Zakonik Danila Prvog*, str. 3—32; *Zbornik sudskih zakona...*, II, str. 25—55.

PRZEKŁADY:

czeski: Jezbera, *op. cit.*, str. 1—16;

francuski: Delarue, *op. cit.*, str. 137—165;

niemiecki: *Gesetzbuch Daniel's*, str. 5—38; Gopčević, *Montenegro*, str. 67—74.

polski: Gajewski, *op. cit.*, str. 287—288 (tylko art. 4, 16—18, 19, 21—22, 27, 33, 40—41, 58, 60—63, 65, 71—72, 76—79, 86—87); K. P., *op. cit.*, str. 104—116; Wójcicki, *op. cit.*, str. 412—425.

włoski: Martini, *op. cit.*, str. 20 — 22 (tylko art. 1, 18, 34, 70, 72, 76—80).

¹ Przeprowadzone przez wydawcę w lecie 1937 r. poszukiwania archiwalne w Cawtacie, na Cetynju i w Podgoricy pozwalają przypuszczać, że oryginał *Statutu* zaginął wkrótce po jego ogłoszeniu.

OPRACOWANIA. Nie ma dotychczas gruntownego opracowania *Statutu*. Zaledwie jeden drobny artykuł poświęcono specjalnie temu zabytkowi. Pojedynczymi przepisami zajmują się nieliczne publikacje prawnicze, zwłaszcza z zakresu prawa cywilnego. Sporo luźnych wzmianek zawierają opracowania historyczne i etnograficzne oraz opisy podróżnicze. Zwłaszcza wiele cennego materiału dla badań nad *Statutem* podał P. Rovenskiij w swoim znakomitym dziele pt.: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ.

W piśmiennictwie polskim posiadamy wyżej wskazane niezadawalające trzy tłumaczenia z przekładu francuskiego *De la rue*, oraz luźne wzmianki w publikacjach, wskazanych w wykazie bibliograficznym.

ZASADY WYDAWNICTWA. Obecne wydanie treści *Statutu* jest wiernym przedrukiem wydania urzędowego z roku 1855 (poprawione są tylko oczywiste błędy drukarskie). Ogólne zasady wydawnictwa zachowane takie same, jakie były zastosowane w dotychczasowych trzech zeszytach serii „*Materiałów*”.

ДАНІЙЛЪ ПРВЫЙ,
КНЯЗЬ И ГОСПОДАРЬ
СЛОБОДНЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БРДАХЪ,

у согласію са главарима и старѣщинама одъ све Црне Горе и Брдахъ установлява „обштій земальскій законикъ” по комъ ће се по садъ и за вазда у напредѣ судити Црногорцу и Брѣанину маломъ и великомъ, богатомъ и сиромашу, еднако по розлогу, да свакій свою правицу имати може.

Старајући се Князь и Господарь за срећу и благосостояніе своє државе, свога народа, своє юначке браће, која су крозь толико вѣкова пролијевајући витежку крвь свою, сахранила свою поноситу слободу, коіомъ се и данасъ поносе, жели да му любезный народъ нѣговъ, мила браћа Црногорцы и Брѣани имаду како споляшну тако и домаћу слободу, да се могу праведно съ нѣоме предъ свіетомъ поносити.

Свакомъ добромъ брату Црногорцу и Брѣанину, быће овай законикъ наймилии аманетъ, найвећа драгоцѣность, еръ ће у нѣму и нѣиме имати емство и заштиту мирногъ живота, заштиту чести и поштенья, заштиту имућа и добра свога.

Ни една земля и држава неможе бити срећна, неможе напредовати, а неможе ни правоъ уваженія предъ свіетомъ имати, ако нема законика, кои ће свакоему понаедино и све заедно еднако по правици судити и одъ свакога напастника и злога чоека бранити; зато се Князь и Господарь народа Црногорскогъ и Брдскогъ нашао побуженимъ дати свакоему Црногорцу и Брѣанину закону слободу, такову закону слободу, безъ кое ни една друга слобода неможе своє истините и достойне вriedности имати.

До садъ є была Црна Гора, а и Брда, истина слободна, али явногъ законика, кои ће Црногорцу и Брђанину слободу укрѣпити и бранити, имала ніє, већъ є правица и судбина нѣихова само у устима владоца была.

Желећи Князь и Господаръ да се свако самовольно суђенъ укине, да се народу постоянна правица утврди, прекида по данасъ свако самовольно суђенъ, а мѣсто тога самовольнога поставља законито и праведно.

Съ отеческимъ срцемъ и душою предає Господаръ народа црногорскогъ и брдскогъ земальскій законикъ своему народу и полаже самъ свою високу заклетву, како ће подъ своимъ закрилѣмъ истый законикъ чувати; а главари и старѣшине народа заклину се, да ће се овогъ законика држати и да ће по нѣму, како што самъ законикъ изговара, судити, а што законикъ неспоминѣ да ће праведно и по души свакоему брату Црногорцу и Брђанину єднако судити.

Законикъ є овай штампанъ у толико комада, да га свакій Црногораць и Брђанинъ имати може само кои читати уміє, и налази се кодъ Управительства на Цетинѣ. Законикъ овай нека чита свакій, и кои зна, нека га покаже свакому, кои незна, да позна како законикъ за кою сагрієху изговара и да се може одъ свію сагрієха чувати да недође подъ кастигъ.

DANIEL I-SZY,
KSIĄŻĘ I PAN WOLNEJ CZARNEJ GÓRY I BERD,

w porozumieniu z gławarami i starjeszinami całej Czarnej Góry i Berd, ustanawia „Powszechny Statut Ziemski“, wedle którego odtąd i na zawsze w przyszłości ma być sądzony Czarnogórzec i Brdanin, mały i wielki, bogaty i ubogi, jednakowo wedle zasady, że każdy może dochodzić swej sprawiedliwości.

W trosce o szczęście i dobrobyt swego państwa, swego ludu, swej walecznej braci, która przez tyle lat przelewając swoją rycerską krew zachowała swoją dumną wolność, którą się i obecnie szczeni, Książę i Pan pragnie, aby jego lud ukochany, mili bracia Czarnogórcy i Brdanie, używali wolności tak wewnątrz jak i na zewnątrz, którą by się słusznie chlubil przed światem.

Dla każdego dobrego brata Czarnogórcza i Brdanina będzie ten statut najmilszym klejnotem, największym skarbem, albowiem w nim i przezeń znajdzie rękojmię i ochronę spokojnego życia, ochronę czci i godności, ochronę majątku i dobytku swego.

Żaden kraj ani państwo nie może być szczęśliwe, nie może się rozwijać, ani prawdziwego poważania w świecie mieć nie może, jeżeli nie ma zbioru praw, który każdemu z osobna i wszystkim razem zabezpieczy równą sprawiedliwość i obroni przed każdym napastnikiem i złym człowiekiem; dlatego Książę i Pan ludu czarnogórskiego i berdzkiego uważał się za powołanego do nadania każdemu Czarnogórcowi i Brdaninowi wolności prawnej, takiej wolności prawnej, bez której żadna inna wolność nie może mieć swojej istotnej i godnej wartości.

Dotychczas Czarna Góra i Brda były wprawdzie wolne, ale nie miały powszechnego zbioru praw, który by Czarnogórcowi i Brdaninowi umocnił i strzegł wolności, lecz ich sprawiedliwość i los wyrażały usta władcy.

Pragnąc aby wszelki dowolny wymiar sprawiedliwości był uchylony, aby utwierdzona była ludowi trwała sprawiedliwość, Książę i Pan uchyla odtąd wszelkie dowolne sądenie, a w miejsce tego samowolnego ustanawia sądenie zgodne z prawem i sprawiedliwością.

Z ojcowskim sercem i duszą Pan ludu czarnogórskiego i berdzkiego nadaje swemu ludowi, statut ziemski i sam składa

swoją wysoką przysięgę, że będzie pod swoją pieczę strzec tego statutu; a glawarowie i starjeszinowie ludu poprzysięgają, że będą się stosować do tego statutu i wedle niego sądzić, tak, jak to sam statut wyraża, a czego statut nie wspomina, to będzie rozsądzane sprawiedliwie i wedle sumienia każdemu bratu Czarnogórcowi i Brdaninowi jednakowo.

Ten statut drukowany jest w tylu egzemplarzach, że każdy Czarnogórzec i Brdanin może go mieć, o ile umie czytać, i znajduje się w [kancelarii] rządowej na Cetynju. Niechaj każdy czyta ten statut, a kto go zna, niech go pokaże każdemu, który [go] nie zna, aby poznał co statut o jakim grzechu orzeka, iżby mógł od wszelkich grzechów się ustrzec, by uniknąć kary.

1. Свакій Црногорацъ и Брђанинъ еднакъ є предъ судомъ.

Wszyscy Czarnogórcy i Brdanie są równi przed sądem.

2. Свакомъ Црногорцу и Брђанину по наслеђеной и до садъ сачуваной слободи остає и по данасъ и у напредъ честь, имуће, животъ и слобода нѣгова обезбѣђена, нити може и еданъ Црногорацъ нити Брђанинъ нити судъ праведноме брату Црногорцу и Брђанину у ове светинѣ дирати.

Zgodnie z odziedziczoną i dotychczas zachowaną wolnością, zapewnia się każdemu Czarnogórcowi i Brdaninowi tak dotychczas jak i na przyszłość cześć, majątek, życie i wolność jego, i żaden Czarnogórzec bądź Brdanin ani sąd nie mogą się wdierać w te świętości prawemu bratu Czarnogórcowi i Brdaninowi.

3. Князь како данасъ тако и у будуће за вазда као Господаръ наше землѣ остає неприкосновено лице, као светиня свакомъ Црногорцу и Брђанину, и као таковога дужанъ є свакій Црногорацъ и Брђанинъ почитовати и о нѣму ништа злого неговорити, нити кога противъ нѣга и зашто наговарати.

Książę jak obecnie tak i w przeszłości na zawsze jako Pan naszej ziemi jest osobą nietykalną jako świętość dla każdego Czarnogórcy i Brdanina i jako takiego każdy Czarnogórzec i Brdanin powinien szanować i nic złego o nim nie mówić ani kogo przeciwko niemu o cokolwiek namawiać.

4. Кои ли бы се Црногораць или Брђанинъ усудио личностъ или достоинство Князя вриѣхати, бы ње исто онако кастигати како и они, кои самовольно чоека убие.

Któryby Czarnogórzec lub Brdanin ośmielił się osobę albo dostojęństwo Księcia naruszyć, to będzie karany tak samo jak i ten, kto z rozmysłem człowieka zabije.

5. Князь како Господаръ наше землѣ, коему се све смртне пресуде, коє бы врховни судъ пресудио, подносити имаю, има право и власть помилованія діелити.

Książę jako Pan naszego kraju, któremu wszystkie wyroki sądowe, jakie by sąd zwierzchni orzekł, mają być przedstawiane, ma prawo i władzę udzielania łaski.

6. Судци, кадъ сѣде на своє мѣсто судити, ствари по нѣховоме разуму и разсуђиваню разбирати, треба най-пріе да се спомену што су они гласомъ народа по вољи Божиој за судце и управителѣ поставлѣни да могу по правици и по души судити, и свакій судаць треба да пази на свой учинѣни завѣтъ и заклетву да непроступи или по хайтеру суди, него по правицы маломе и великоме. Судцы треба да слушаю єдне пакъ и друге стране разлоге редомъ и недопуштати прсте или ріечи давуціє, да єданъ другоме у ріечи улази и прекида говоръ, него кадъ првый изговори, нека други почне говорити и нека обоица говоре безъ инада и вике како може свакій судаць нѣхове разлоге разумѣти, а ње потреба буде коега и припитати да опетъ каже што нѣ првый путъ чисто изговоріо, или да нѣ што заборавіо казати, то нека єданъ судаць пита, а не свиколицы, и пошто обіе стране на пуну волю изговоре

свеколике своє разлоге, тада нека се уклоне да се учини судцыма мѣсто слободно, да и они могу све по реду чисто разабрати и пресуду праведно по начину учинити, коя ће се давати оное, коєму се пристояло буде, а иста пресуда има се у судејскій записникъ ставити, да се зна како є осуђено и кадъ є осуђено.

Gdy sędziowie zasiądą na swoje miejsce celem sądzenia, rozważając sprawy wedle swego rozumu i sądu, to najpierw niech sobie wspomną, że oni są ustanowieni sędziami i sprawującymi władzę głosem ludu z woli bożej, aby mogli sądzić sprawiedliwie i wedle sumienia, i niech każdy sędzia baczy na uczynioną przez siebie obietnicę i przysięgę, że nie będzie sądzić małemu i wielkiemu niedbale bądź stronnictwo lecz sprawiedliwie. Sędziowie powinni słuchać wywodów zarówno jednej jak i drugiej strony i nie dopuszczać, aby spierający się ręką albo słowami jeden drugiemu przyczepiał się do słów i przerywał przemówienie, lecz gdy pierwszy skończy mówić niech drugi zacznie mówić i niech oboje mówią bez złości i krzyku, aby wszyscy sędziowie mogli rozumieć ich wywody, a gdzie będzie potrzeba którego zapytać, to niech znów powie, czego za pierwszym razem nie wypowiedział jasno, albo czego zapomniał powiedzieć, niech o to pyta jeden sędzia a nie kilku, a gdy obie strony do woli wyrażą wszystkie swoje wywody, wówczas niech się usuną, aby zrobić sędziom wolne miejsce, żeby i oni mogli z kolei wszystko całkowicie rozważyć i w należyty sposób ułożyć sprawiedliwie wyrok, który ma być wydany na rzecz tego, któremu się będzie należało; a wyrok ten ma być umieszczony w protokole sądowym, aby było wiadome jak zawyrokowano i kiedy wydano wyrok.

7. Ако кои судаць зачне кога у суду бранити, немогући доказати разлога и правице за чега га брани неразбирајући мысли своє дружине, него да се само нѣгова ріечь брои, а не другога, кои праведніе мысли имаде, та-

кови отвора и каже да є хайтерія и митникъ и смутитель суда, а не истинитый судаць и правитель народа; зато има не само быти прогнанъ изъ суда и лишенъ вѣчно сваке главарске чести и поштєня, него и сувыше подложанъ є да плати сто и двадесетъ талієра глобе. Исто тако и они, кои за мито или пріятельскій хайтеръ или по своему неразуму икакове тайне открію и казао буде што управителство за обштєнародну користь чини, или говори потайно или скривєно; єрь ни єдно дѣло неможе напредовати пожеланимъ путемъ, кадъ се међу дружиномъ издайникъ и ухода находи.

Jeżeli który sędzia zacznie kogo bronić na sądzie, nie mogąc dokazać przyczyny i słuszności tej obrony, nie biorąc pod uwagę myśli swego otoczenia, lecz tylko stara się, aby jego słowo liczono, a nie innego, który słuszniej myśli, taki ujawnia i stwierdza, że jest stronnym i przekupnym i burzycielem sądu, a nie prawdziwym sędzią i zwierzchnikiem ludu; za to ma być nie tylko wygnany z sądu i wiecześnie pozbawiony wszelkiej należytej zwierzchnikom czci i poważania, lecz ponadto powinien zapłacić 120 talarów grzywny. Tak samo i ten, kto za zapłatą albo ze stronnicej przyjaźni albo ze swej głupoty jakiegokolwiek tajemnice ujawni i powie co rząd dla ogólnego dobra narodowego czyni albo że prowadzi rozmowy tajne bądź poufne, bowiem żadna sprawa nie może rozwinąć się w pożądanym kierunku, gdy w otoczeniu znajduje się zdrajca i odstępcą.

8. Ако се нађе да кои судаць заиште или узме и одъ кога мига навлаштито за оправдати кривца, а окривити правога чоека, такови да се има изъ суда прогнати и глобити са стотину и двадесетъ талієра.

Jeśli się zdarzy, że który sędzia zażąda albo weźmie od kogokolwiek dar przekupny, zwłaszcza za uniewinnienie winowajcy a obwinienie człowieka niewinnego, to taki ma być wygnany z sądu i skazany na grzywnę 120 talarów.

9. Кои чоекъ по данасъ обећа или даде коему судцу мита и ако се то дознаде, неће требати ништа далѣ изтраживати, него ће онъ самъ себе тиѣмъ митомъ открыти и казати да нема правице и разлога, супротъ онога съ коимъ се хоће предъ судомъ правдати и зато има бити осуђенъ како кривацъ подъ затворъ и тавницу, да стои за свакий цекинъ неђелю дана, а то мито да пође у обштенародну касу.

Który człowiek odtąd obieca albo da któremu sędziemu dar przekupny i będzie to wiadome, to nie trzeba dalej nic dochodzić, bowiem on sam siebie tym darem przekupnym wykryje i stwierdzi, że nie ma słuszności i argumentów przeciwko temu z kim się chce przed sądem spierać i za to ma być osądzony jako winowajca na zamknięcie w ciemnicy, niech pobędzie za każdy cekin tydzień, a ten dar przekupny ma wpłynąć do kasy ogólnonarodowej.

10. Сокъ, кои насочи судца митника, добиће награде педесетъ талиера; а овие педесетъ талиера треба узети у судца митника и поступати съ њиме онако, како што осмо правило овогъ законика изговара.

Sok, który doniesie o sędzi sprzedajnym, otrzyma 50 talarów nagrody, a owych 50 talarów należy wziąć od sędziego sprzedajnego i postąpić z nim tak, jak to powiada prawidło 8-me niniejszego statutu.

11. Кадъ судцы не бы єднаке волѣ и согласія были сврху коє ствари, кою бы хћели судити, него єданъ овако а други онако разсуђивати, онда у такову згуду, ђе буде вышій брой судаца, остає якость разлога на њихову страну, али да по души реку, да они то безъ свакога мита и хайтера своимъ разумомъ познаю да є праведно како говоре.

Gdyby między sędziami nie było wspólnego zdania i zgody względem jakiej sprawy, którą by chcieli sądzić, lecz je-

den tak a drugi owak chciałby rozsądzać, to w takim przypadku silniejszą będzie racja po tej stronie, gdzie będzie większa liczba sędziów, ale niech sumiennie powiedzą, że oni to bez jakiegokolwiek przekupstwa i stronnictwa swoim rozumem poznali, że jest sprawiedliwym to, co mówią.

12. Ако бы кои судаць или главаръ заметнуо немиръ или смутню међу дружиномъ, такови да се нетрпи, већъ да се одпушти, а другога на мѣсто нѣгово доброгъ и поштеногъ и у дружину погодногъ чоека нека власть стави. Исто тако валя одпуштити непослушна или лѣнива и безбрижна судца и главара и старѣшину.

Jeżeliby który sędzia lub glawar wywołał niepokój albo zaburzenie w otoczeniu, taki nie ma być cierpiany, lecz niech będzie zwolniony, a na jego miejsce niech władza postawi człowieka dobrego i uczciwego i nadającego się do otoczenia. Tak samo godzi się zwolnić nieposłusznego bądź leniwego i niestaranego sędziego i glawara i starješinę.

13. Будући како судцы и управители, тако и остали кметови на обштенародный трошакъ поставлѣни єсу, да непазе и неработаю друго него земальске после и по начину да испуняваю свою дужность, како ће быти у земљи миръ и тишина боля, по чему неможе быти ни єданъ слободанъ ходити за своіема послима дома, или на свое путове и трговину, него стаяти до уреченога времена на службу земальску вѣрно како су на то и поставлѣни.

Ponieważ zarówno sędziowie i rządzący jak i pozostali kmetowie ustanowieni są na koszt ogólnonarodowy, przeto niech nie pilnują i nie zajmują się niczym innym, jak tylko sprawami krajowymi i niech należycie pełnią swoją powinność, aby w kraju był pokój i cisza lepsza, dlatego żadnemu nie wolno chodzić za swoimi sprawami do domu albo podróże podejmować albo handlować, lecz mają przebywać do oznaczonego czasu na służbie krajowej wiernie, jak są na to ustanowieni.

14. Свакій малій и великій Црногорацъ и Брђанинъ остае у дужности добре и поштене судце и остале главаре и старѣшине слушати, почитовати и любити и сваку честь имъ указывати; ако ли се кои нађе да речене судце и старѣшине обезчести и осрамоти, то ће тај бити оглобљенъ са талиера десетъ; ако ли не бы имао да плати, онда га треба кастигати тавницомъ.

Každy mały i wielki Czarnogórzec i Brdanin jest obowiązany dobrych i uczciwych sędziów i innych gławarów i starjeszinów słuchać, szanować i kochać i okazywać im wszelką cześć; a jeżeli się kto znajdzie, że pomienionych sędziów i starjeszinów zbezczesći i zelży, to ten będzie skazany na grzywnę 120 talarów, a jeżeliby nie miał czym zapłacić, wówczas należy go karać ciemnicą.

15. Ако ли кои судацъ или главаръ или старѣшина осрамоти Црногорца или Брђанина, тај да плати талиера двадесетъ.

Jeżeliby który sędzia albo gławar albo starjeszina zelżył Czarnogórca bądź Brdanina, to taki niech płaci 20 talarów.

16. Свакій издайникъ отечества нашего и наше браће, кои бы са непријательима нашіема договора имао, да зло нашої земљи учини, или да народъ помутити узхоће или мутити почне, такови ће бити одма, докъ се предъ два доставѣрна свѣдока докаже, огнѣмъ изъ пушака разнешенъ.

Každy zdrajca ojczyzny naszej i naszej braci, który by z nieprzyjaciółmi naszymi zmałwiał się, że uczyni zło naszej ziemi, albo będzie chciał naród podburzyć i zacznie podburzać, taki będzie natychmiast, jak tylko przez dwóch wiarogodnych świadków zostanie dowiedzione, ogniem ze strzelb rozniesiony.

17. Оваковогъ издайника и крвника отечества нашего може и найкраньи Црногорацъ и Брђанинъ убити, докъ чуе да є издайникъ и да га наша земальска власть гони;

кои ли бы овогъ издайника таіо или неказао или неубіо пошто чує и разуміє да є издайникъ, тога треба исто како и издайника ћерать и кастигать.

Takiego zdrajcę ojczyzny naszej i mordercę może i ostatni Czarnogórzec i Brdanin zabić, jeżeli wie, że to jest zdrajca i że go nasza władza krajowa ściga; kto by tego zdrajcę ukrywał albo nie doniósł [o jego ukryciu] albo nie zabił, choć wie i rozumie, że to jest zdrajca, tego należy tak samo jak i zdrajcę ścigać i karać.

18. У врієме войне кадъ бы непріятель одъ кое му драго стране на нашу землю ударіо, дужанъ є одма свакій Црногораць и Брђанинъ, докъ чує да своє отечество бранити треба, устати на оружіє и ићи противъ непріятели и крвника нашего отечества и наше слободє; ако ли бы се нашао кои Црногораць или Брђанинъ или кое племе или село или братство да непође противъ нашегъ обштегъ непріятели, свакоєму таковому нехатнику за своє отечество и страшивицы има се одузети оружіє и да га выше нигда за живота свога носити несміє и да поштєня међу осталиєма Црногорцєма и Брђанима нигда имати неможе, а преко свега треба му припасати опрегљачу женску, да се зна да мушкогъ срца нема.

Gdy w czasie wojny nieprzyjaciół uderzy na naszą ziemię z którejkolwiek strony, każdy Czarnogórzec i Brdanin, jak tylko dowie się o potrzebie obrony ojczyzny, powinien natychmiast chwycić za broń i iść przeciwko nieprzyjacielowi i mordercy naszej ojczyzny i naszej wolności; jeżeliby się znalazł który Czarnogórzec lub Brdanin albo które plemię albo wieś albo bractwo, że nie poszłoby przeciwko naszemu wspólnemu nieprzyjacielowi, to każdemu obojętnemu względem swej ojczyzny i tchórzowi ma być odebrana broń i już nigdy więcej nosić jej za życia swego nie śmie i poważania między pozostałymi Czarnogórcami i Brdanami mieć nie może, a ponadto należy mu przypasać fartuch kobiecy, aby wiadomym było, że mu nie dostaje serca męskiego.

19. Свакій войвода или главаръ или старѣшина у своему племену или у покраини дужанъ є одма, докъ чуета опасность нашой земли съ кое гоѣ стране пріети, народъ свой одма на войну позвати, предъ нѣмъ ходити на оно мѣсто, ѣе бы опасность нашему отечеству была; кои ли не бы пошао или народъ не бы позвао, такови се има како издайникъ своего отечества осудити на смръть.

Każdy wojwoda bądź glawar bądź starjeszina w swoim plemieniu albo na pograniczu obowiązany jest natychmiast, jak tylko się dowie o grożącym naszej ziemi niebezpieczeństwie z którejkolwiek bądź strony, ludność swoją zwołać natychmiast na wojnę i na jej czele iść na to miejsce, gdzie by było niebezpieczeństwo dla naszej ojczyzny; który by nie poszedł albo ludności nie zwołał, ten ma być jako zdrajca swojej ojczyzny osądzony na śmierć.

20. Ако бы се одъ земальске власти или главари или судници или старѣшине или перяници послали у кое племе или село да кривца ватаю, а наѣе се кои да кривца брани, то ови люди од власти послати имаду моѣ и истога бранителя, кои кривца брани, уватити и суду предати.

Jeżeliby władza krajowa posłała glawarów albo starjeszinów lub perjaników do jakiego plemienia albo do wsi, aby schwytali winowajcę, a znajdzie się taki, co stanie w obronie winowajcy, to ci ludzie posłani przez władzę mają moc i tego obrońcę, który broni winowajcę, pochwycić i wydać sądowi.

21. Ако бы се кои усудио диѣи оружіе на ове одъ суда и власти послате люде, кои имаю кривца уватити, то ови одъ суда и земальске власти послати люди имаду моѣ таковога бранителя и смутителя мира и поредка земальскога на мѣсту убити, ако онъ не бы одма оружіе положио и своевольно се власти предао.

Jeżeliby się kto ośmielił podnieść broń na tych przez sąd i władzę posłanych ludzi, którzy mają pochwycić winowajcę, to

ci przez sąd i władzę krajową posłani ludzie mają moc takiego obrońcę i burzyciela pokoju i porządku ziemskiego zabić na miejscu, o ile by on natychmiast nie odłożył broni i dobrowolnie nie poddał się władzy.

22. Кои ли бы кривогъ Црногорца или Брђанина, кадъ га власть оне да увати, коимъ гођъ начиномъ пропуштио да утече, такови да ону сагріеху или кастигомъ или животомъ плати, на кою бы се кривацъ што утече осудіо.

Kto by winnego Czarnogórcę lub Brdanina, gdy go władza chce pochwycić, w jakikolwiek sposób przepuścił żeby uciekł, to taki niech płaci ów grzech [stosowną] karą albo [nawet] życiem, [odpowiednio do tego], na co byłby osądzony zbiegły winowajca.

23. И ови люди одъ власти послати треба да се узму на умъ и да пазе да не бы чоека на правду Божию убили, еръ и они, ако зло безъ нужде учине, по закону не суду одговарати.

A ci posłani przez władzę ludzie niech pamiętają i uważają, aby nie zabili człowieka niewinnego, gdyż i oni, jeżeli uczynią zło bez potrzeby, będą odpowiadać przed sądem wedle prawa.

24. За одржати са пограничниема државама миръ и тишину, коє приноси узаймну користь и срећу и нашої држави, забранює се како крађа тако и свако преступленіє мало и велико а исто тако и четованъ у врієме мира то єсть када рата нема.

Dla zachowania z pogranicznymi państwami zgody i spokoju, które wzajemnie przynoszą korzyść i szczęście również naszemu państwu, zabrania się zarówno kradzieży jak i wszelkiego przestępstwa a także i четowania w czasie pokoju, to jest gdy nie ma wojny.

25. За сваку овакову сагріеху у пограничној земљи учинѣну бы не свакій Црногорацъ и Брђанинъ исто онако

кастигать, као кадъ своему брату Црногорцу или Брђанину учини.

Za wszelki taki grzech, popełniony na pograniczu kraju, każdy Czarnogórzec i Brdanin będzie tak samo karany, jakby to uczynił swemu bratu Czarnogórcowi albo Brdaninowi.

26. У вріеме мира и вѣре несміе се у турску земљу, која са нашомъ земљомъ граничи, четомъ ићи и пліенъ херати, ерѣ ће се пліенъ судомъ повратити ономе, чій буде, а кривацъ ће бити судомъ кастигать.

W czasie pokoju i zawieszenia broni nie wolno chodzić czetować do ziemi tureckiej, która graniczy z naszą ziemią, i gonić za łupem, gdyż łup będzie sądownie zwrócony temu, do kogo należy, a winowajca będzie karany sądownie.

27. Да бы се миръ и поредакъ и єдинство у народу одржало и да нема међусобногъ крвопролића, за онога злочинца быо Црногорацъ или Брђанинъ, кои безъ кривице и безъ нужде, већъ одъ силе и опачине убіе брата Црногорца или Брђанина, такови убоица неможе се никаковимъ благомъ одкупити, већъ ако се ухвати да буде огнѣмъ изъ пушака разнешенъ.

Aby zachowany był pokój i porządek i jedność w narodzie i aby nie było wzajemnego przelewu krwi, [postanawia się, że jeżeli się znajdzie] złoczyńca czy to Czarnogórzec czy Brdanin, który bez winy i bez potrzeby, lecz gwałtem i ze złej woli zabije brata Czarnogórcza albo Brdanina, [to] taki zabójca nie może odkupić się żadnym majątkiem, lecz jeżeli będzie pochwycony to będzie ogniem ze strzelb rozniesiony.

28. Ако ли бы убоица изъ ове землѣ утекао, то се има діо нѣговъ одъ куће и одъ баштине и одъ свега што на нѣговъ діо доходи узети за земальску глобу и све новце одъ ове глобе положити у земальску касу.

Jeżeliby zabójca uciekł z kraju, to cała przypadająca na niego część domu i gruntu i wszystko, co przypada na jego

część, ma być zabrane tytułem grzywny ziemskiej i wszystkie pieniądze z tej grzywny złożone w kasie ziemskiej.

29. Таковий убоица и земальскій непріятель и крвникъ да нигда у нашої земљи повратка имати неможе; кои ли бы Црногораць или Брђанинъ тога злочинца приміо или браніо или таіо и неухватио, пошто чуе и разуміе злочинство што є учиніо, таковога єднако ћерать и кастигати како и самогъ убоицу, будући се нѣговъ другъ и бранитель показао. Оваковимъ начиномъ зли люди, неимаюћи бранителя, неће имати снаге зло чинити како су се научили, а бранители неће злочинца бранити, када за нихъ стану плахати и суду одговарати.

Taki zabójca i nieprzyjacieli ziemski i morderca nie może mieć nigdy powrotu do naszej ziemi; który by Czarnogórzec albo Brdanin przyjął tego złoczyńcę albo bronił albo ukrywał i nie pochwycił, chociaż jest mu znane i rozumie popełnione przestępstwo, taki ma być ścigany i karany tak samo jak i sam zabójca, bowiem okazał się jego towarzyszem i obrońcą. W ten sposób ludzie źli, nie mając obrońcy, nie będą mieć odwagi czynić zła, jak tego się nauczyli, a obrońcy nie będą bronić złoczyńcy, gdy za nich będą płacić i odpowiadać przed sądem.

30. Ови рукоставникъ, а исто тако бранитель нѣговъ, ако бы се икадъ и у коєму драго мѣсто уватити или убити могао, то да га найкрањи Црногораць или Брђанинъ єднако убити може, колико и они, коєму є онъ брата убіо, и тако да се пребіє єданъ за другога, а правый да неможе мѣсто кривца плаћати.

Jeżeliby kiedykolwiek i w jakimkolwiek miejscu można było pochwycić albo zabić takiego przykładającego rękę [do przestępstwa] oraz jego obrońcę, to najostatniejszy Czarnogórzec albo Brdanin może go zabić tak samo jak i ten, któremu on zabił brata, i przez to [śmierć] jednego wyrówna [śmierć] drugiego, lecz niewinny nie może płacić za winowajcę.

31. Ако кои пушкомъ или ножемъ рани кога у свађи када се инадомъ или свађомъ око чега заваде; то да се доведу предъ судъ и судъ съ почетка да разбере све по реду, кои є почео свађу и инадъ, за кою ли стваръ и нужду и кои є започео првый бой чинити и оружје прихватати противу своего брата Црногорца или Брђанина. Тако даklenъ познавши све како є было и колико се кои у кривицы находю, кметовати рану спрамъ чеса буде праведно, разбираюћи и остале одъ єдногъ или обоице учинѣне сагрѣхе, поставити кастигъ ђе се пристояло буде и да се стави у тавницу или да плати земаљску глобу, како судъ за право нађе.

Jeżeli kto strzelbą albo nożem rani kogo w zwadzie, gdy w złości albo w kłótni poróżnią się, to niech staną przed sądem i niech sąd rozpatrzy wszystko kolejno od początku: kto zaczął się kłócić i złościć, o co i dlaczego i kto pierwszy wszczął bójkę i porwał za broń przeciwko bratu swemu Czarnogórcowi bądź Brdaninowi. W ten sposób poznawszy wszystko jak było, w czym kto zawinił, [ma sąd] ocenić ranę sprawiedliwie, rozstrząsając i inne przez jednego lub obydwóch uczynione grzechy, postanawiając karę, jaka przystoi, i niech [winowajca] będzie osadzony w ciemnicy albo niech płaci ziemską grzywnę, jak sąd uzna wedle prawa.

32. Кои Црногорацъ или Брђанинъ оружіемъ или дрвомъ рани на правду Божию кога одъ силе и опачине да се юнакъ назове, ђе прилике и потребе одъ юнаштва не, на таковога да се рана и глоба двоструко суди.

Jeżeli który Czarnogórzec lub Brdanin rani kogo niewinnie bronią albo kijem gwałtem i ze złej woli, aby się nazwać junakiem, gdzie okazji i potrzeby okazania junactwa nie ma, to od takiego niech będzie zasądzona rana i grzywna w dwójnasób.

33. Ако ли бы кои Црногорацъ или Брђанинъ хотимице раню Црногорца или Брђанина, те остане сакатъ у ру-

ку или ногу, тай да плати талієра стотину; ако ли є неотице онда талієра педесетъ; ако сломіє главу или избіє око отимице, талієра шестдесетъ; ако ли неотице онда талієра тридесетъ. А виданѣ како за оно одъ силе тако и за ово неотице треба да плати они, кои є кривъ.

Jeśliby który Czarnogórzec albo Brdanin naumyślnie zranił Czarnogórca albo Brdanina i uszkodziłby mu rękę albo nogę, to taki niech płaci 100 talarów, jeżeli zaś niechący — wówczas 50 talarów; jeżeli rozbije głowę albo wybije oko umyślnie — 60 talarów, jeżeli zaś niechący — wówczas 30 talarów. A koszty leczenia zawsze ma płacić ten, który jest winien, zarówno gdy popełnił co gwałtem jak i nieumyślnie.

34. Ако пакъ кои удари брата Црногорца или Брђанина ногомъ или камишемъ и рани на правду Божию, такови да плати за они удараць цекина педесетъ; ако ли га они у они истый махъ и у оной лютини убіє, пошто буде ударенъ, за нѣга да поговора ніє, колико ни за лупежа кои у крађу погине.

Jeżeli zaś kto bez powodu kopnie lub uderzy cybuchem brata Czarnogórca lub Brdanina i zrani go, taki niech płaci za to uderzenie 50 cekinów; jeżeli ten [napadnięty] zabije go w tej samej chwili we wzburzeniu za to, że go uderzono, w takim razie nie ma być dochodzona jego [śmierć], podobnie jak [nie dochodzi się śmierci] złodzieja, który zginie podczas kradzieży.

35. Ако ли га ови, што є ударенъ, убіє послѣ єдногъ сата или други данъ, пошто є већъ ударенъ, онда не быти кастигати исто како и они, кои самовольно чоека убіє.

Jeżeli ten uderzony zabije go po upływie jednej godziny albo następnego dnia po uderzeniu, wówczas będzie karany tak samo jak i ten, który umyślnie zabije człowieka.

36. Ако ли се догоди да є єданъ хотіо другогъ ударити, а овај удари почетника пріє, то онда єданъ другомъ ніє ништа дужанъ; зашто они, кои є хотіо ударити, а уда-

ріо ніе, толико є кривъ као да є и учиніо, еръ да є могао, бы га и ударіо.

Jeżeli się zdarzy, że jeden chciałby uderzyć drugiego, a ten przedtem uderzy zaczepiającego, to wówczas jeden drugiemu nic nie jest winien, bowiem ten, który chciał uderzyć, a nie uderzył, ponosi winę jak gdyby to popełnił, gdyż jeśliby mógł, to i uderzyłby.

37. Могло бы се догодити да се коме пушка омакне или коимъ другимъ начиномъ да нектеһи чоека рани или убіе, како се то на многа мѣста догајало, но таково неотице учинѣно зло треба судомъ смирити колико се лакше може; ако ли буде ранѣнъ, то да они, кои є неотице зло учиніо, плати трошакъ око виданя; ако ли оштети главу, око, ногу или руку, онда судити онаки како што тридесетъ тређе правило изговара.

Mogłoby się zdarzyć, że komu strzelba wypali albo w jakikolwiek inny sposób nieumyślnie człowieka rani albo zabije, jak to się w wielu miejscach zdarzyło, to takie nieumyślnie uczynione зло trzeba ugodzić sądownie jak tylko można najłagodniej; jeżeli będzie raniony, to niech ten, który uczynił зло nieumyślnie, płaci koszty leczenia; jeżeli uszkodzi głowę, oko, nogę bądź rękę, wówczas sądzić tak, jak wskazuje prawidło trzydzieste trzecie.

38. Ако кои убіе чоека напастника врху себе бранехи се и заклинајући га да се одъ нѣга прође, а онъ неуступи, него преко тога погине, за тога поговора нема, зашто є речено да се такови напастникъ може убити, а да се суду ништа неодговара.

Jeżeli kto w obronie własnej zabije człowieka napastującego, zaklinając go, aby odszedł od niego, a ten nie ustąpi i dlatego zginie, to jego śmierć nie ma być dochodzona, gdyż powiedziane jest, że taki napastnik może być zabity i [za to] nie ma odpowiedzialności sądowej.

39. Како Црногорцы и Брђани имаду обичай чинити освету не само на кривцу и на крвнику већ и на правомъ брату нѣговомъ, то се такова освета по данасъ строго забранюе, и кои бы правогъ чоeka убио, бы не осуђенъ на смртъ. Само крвника, коега и самъ судъ гони, може убити, али брата или близику или својту крвника, кои у томе ништа криви несу, не сме, већ нека само они главомъ плаћа, кои є зло учинио, а други нико.

Ponieważ Czarnogórcy i Brdanie mają zwyczaj dokonywania zemsty nie tylko na winowajcy i na mordercy, lecz i na niewinnym jego bracie, to odtąd zabrania się srogo takiej zemsty i kto by zabił niewinnego człowieka, ten będzie osądzony na śmierć. Tylko zabójcę, którego i sam sąd ściga, można zabić, ale [niech nikt] nie śmie [zabić w zemście] brata albo bliskiego [krewnego] albo domownika zabójcy, którzy nie są temu nic winni, lecz niech płaci głową tylko ten, kto popełnił zło, a nikt inny.

40. Мегданъ могу само мегданѣ саме діелити, али безъ ђевера и безъ окупляња войске и безъ ичје помоћи; кои ли бы пошао за ђевера или помочника мегданѣяма, тай не быти оглоблѣнъ са талиера стотину.

Do pojedynku stawać mogą tylko sami walczący, ale bez sekundantów i bez gromadzenia wojska i bez niczyjej pomocy; kto by wystąpił jako sekundant lub pomocnik walczących, ten będzie ukarany grzywną 100 talarów.

41. Ако бы кои Црногорацъ или Брђанинъ одъ опачине запалио Црногорцу или Брђанину кућу, то да се одъ нѣвогъ имућа, како кућа, тако и све остало, што бы у кући пропало и изгорело, намири; а овај зликовацъ преко свега да главомъ плати и може га слободно они убити, ко-ему є кућу запалио.

Jeżeliby który Czarnogórzec albo Brdanin podpalił przez złość dom Czarnogórcy lub Brdanina, to niech z jego mienia

będzie nagrodzona strata tak za dom jak i za wszystko inne, co by w domu przepadło i spaliło się; a ten złoczyńca niech ponadto płaci głową, i ten, któremu podpalił dom, może go swobodnie zabić.

42. Кои бы Црногорацъ или Брђанинъ убио у штети коня или вола или кое му драго живинче, тай да плати глобе земальске талиера десетъ и да плати оное штету, коему є коня или вола или кое живинче убио; а самовольно несміе ни єданъ судити, зато, што имаде судъ и што не мѣстный судъ штету проциенити и одъ онога, што му є похарано, намирити; само може пса, кадъ га затече у штети, убити.

Jeżeliby który Czarnogórzec albo Brdanin zabił w szkodzie konia albo wołu albo jakąkolwiek żywninę, ten niech płaci 10 talarów grzywny ziemskiej i niech płaci szkodę temu, komu zabił konia, wołu albo jaką żywninę; a nikt nie śmie samowolnie wymierzać sobie sprawiedliwości, bowiem mają sąd, i miejscowy sąd oceni szkodę i pokryje szkodę [z majątku] tego, który mu ją wyrządził; tylko psa można zabić, gdy go się pochwyci w szkodzie.

43. Кои ли бы Црногорацъ или Брђанинъ Црногорцу или Брђанину сломіо ножъ или пушку, то они, кои є неотице сломіо, плаћа єданъ діо, а они, коєму є штета учинѣна, штетує два діела.

Który by Czarnogórzec albo Brdanin złamał nóż albo strzelbę Czarnogórcowi albo Brdaninowi, to ten, który nieumyślnie złamał, płaci jedną część, a ten, komu wyrządzono szkodę, ponosi stratę w dwóch częściach.

44. Ако бы кои Црногорацъ или Брђанинъ узео у зямъ оружје єданъ одъ другога и неотице сломіе пушку или ножъ, то онда они, кои є узео оружје на зямъ, плаћа два діела, а они што му є дао штетує єданъ діо.

Jeżeliby który Czarnogórzec albo Brdanin wypożyczył jeden od drugiego broń i nieumyślnie złamał strzelbę bądź nóż, to wówczas ten, który broń wypożyczył, płaci dwie części, a ten, co mu dał, ponosi szkodę w jednej części.

45. Кои чоекъ у нашої земљи по данасъ хоће продавати кућу или баштину или метехъ или дубраву или остало своє непокретно имуће, нека најпріе пита и понуди своју близку предъ свѣдоцѣма, оћели и можели купити, пакъ ако не бы кћела или могла близка, нека понуди мергинаша то єсть раздіоника одъ баштине, не бы ли онъ ктіо купити, пакъ кадъ не бы и овај ктіо или не бы могао купити, онда слободно нека продає кому може у свое село или у свое племе, само валя да учини кнѣгу предъ три свѣдока, како є близку и раздіоника нудио и како они ніесу хотѣли или ніесу могли купити; а кои буде кнѣгописаць нека свое име и презиме подпише, такођеръ данъ и мѣсець одъ године, да се чисто знаде и кадъ є кнѣга писана и на кое мѣсто, предъ коіема именомъ и презименомъ свѣдоцѣма, одъ коегъ су племена были свѣдоцы и како су ови подписали или неумѣјући писати крсте учинили за веће вѣрованѣ, како є продај по закону учинѣна и подпуно плаћено а иначе куповица быти неможе. Ово се говори по данасъ за оне, кои оће што куповати, а не за оне кои су до садъ куповали.

Który człowiek w naszym kraju zechce odtąd sprzedać dom albo grunt orny albo pastwisko albo dąbrowę albo inny swój majątek nieruchomy, to niech najpierw pyta i proponuje bliskim [krewnym] wobec świadków czy chcą i mogą kupić, a jeżeliby bliscy [krewni] nie chcieli bądź nie mogli kupić, to niech proponuje sąsiadowi, to jest sąsiadującemu z gruntem, czy by on nie chciał kupić, a jeżeliby i ten nie chciał lub nie mógł kupić, wówczas może swobodnie sprzedać komu może w swojej wsi lub w swoim plemieniu, tylko trzeba, aby sporządził dokument pisemny wobec trzech świadków, że blis-

kim [krewnym] i sąsiadowi proponował i że oni nie chcieli albo nie mogli kupić; a ten kto będzie pisać dokument niech podpisze swoje imię i nazwisko jak również [niech napisze] dzień i miesiąc roku, aby wyraźnie wiadano i kiedy dokument pisano i w jakim miejscu, wobec jakiego imienia i nazwiska świadków, z jakiego plemienia byli świadkowie i że się podpisali albo nie umiejący pisać postawili krzyże dla większej wiary, że sprzedaży dokonano zgodnie z prawem i całkowicie zapłacono [cenę kupna], a inaczej kupno jest nieważne. To się mówi o tych, którzy będą co kupować, a nie o tych, którzy dotychczas kupowali.

46. И близыка и раздіоникъ мора по оной ціени купити, ако оће да купи, по којој се може и другоме продати, а не по оной ціени да купує близыка, по којој се нъойзи свиђа.

I bliski [krewny] i sąsiad, jeżeli zechce kupić, ma kupić po tej cenie, po jakiej można sprzedać i innemu, a nie po tej [cenie] ma kupować krewny, po jakiej mu się podoba.

47. Діелити се синови одъ родителя могу само онда, кадъ родители на діобу пристану; иначе діоба, докъ є или отаць или мати жива, неможе бити.

Synowie mogą się oddzielić od rodziców tylko wówczas, jeżeli rodzice przystaną na rozdział; w przeciwnym razie nie może być podziału za życia ojca lub matki.

48. Отаць, кои є самъ што стекао, може по својој волѣи діелити синовима; а ако бы отаць єдномъ сыну выше него другомъ оставіо, у то се дирати несміє, єрѣ свакій са својомъ мукомъ може по својој волѣи располагати.

To, co ojciec sam nabył, może wedle swej woli dzielić między synów; a jeżeliby ojciec zostawił jednemu synowi więcej niż drugiemu, to [nikt] nie śmie się wtrącać do tego, gdyż każdy może rozporządzać swoim dorobkiem wedle własnej woli.

49. Сваки чоекъ властникъ є одъ свога имуѣа и остає му на волѣи да може свое имуѣе и осимъ своє родбине діелити, па онъ ово учиніо за живота или оставіо у своме аманету, у то се дирати несміє.

Każdy człowiek jest panem swego majątku i może wedle upodobania rozdzielić swój majątek poza swoją rodzinę, czyniąc to bądź za życia bądź zostawiając w swoim testamencie, [i nikt] nie ma się wtrącać do tego.

50. По смрти очиној, ако не бы за живота са своіємъ имуѣємъ разположіо, діели се на поєднаке діелове на сынове; ако ли є мати жива, ужива діо свога мужа докъ є жива и діели се послѣ нѣне смрти, то єсть ако су дѣца одрастла; аколи су недорастла, недіели се докъ непорасту; а имуѣе ово има се ставити подъ надзиранѣ (прокурадуре) поштеніє людій докъ дѣца неузимаю двадесетъ година.

Jeżeli ojciec za życia nie rozporządził swoim mieniem, to po jego śmierci dzieli się [ono] na jednakowe części pomiędzy synów; jeżeli matka żyje, to używa część swego męża dożywotnio, a [dopiero] po jej śmierci następuje podział, jeżeli dzieci są dorosłe, a jeżeli niedorosłe, to nie dzieli się dopóki nie dorosną; a ten majątek ma być oddany pod dozór [prokuraturę] uczciwych ludzi póki dzieci nie dojdą do 20 lat.

51. Кадъ се ђевојка уда, по обичаю наше землѣ нема ничегова діела, осимъ прѣіє, што іој родители при удадби одъ добре волѣ даду.

Jeżeli dziewczyna wychodzi za mąż, to wedle zwyczaju naszej ziemi nie otrzymuje żadnej części [majątku rodzinnego] prócz posagu, który jej rodzice przy wydawaniu za mąż dają z dobrej woli.

52. Удовица, коя раніє или касніє остане безъ мужа, докъ се неуда, ако нема ђеце, ужива савъ они діо свога мужа, а кадъ се уда, добія на годину по десетъ талієра;

ако ли има ђеце; онда кадъ є мушко добіа єданъ цекинъ, а кадъ є женско добіа по два цекина на годину. Ође се разуміе, да удовица за онолико година, колико є са своіємъ мужомъ живила и колико є година како удовица у кући своєга мужа стаяла, добіа за толико година по онолико, колико є за кою згоду одређено.

Wdowa, która wcześniej czy później zostanie bez męża, póki nie wyjdzie za mąż, jeśli nie m dzieci, używa całą część swego męża, a gdy wyjdzie za mąż, to otrzymuje na rok po 10 talarów; jeśli zaś ma dziecię, wówczas, gdy jest płci męskiej, to otrzymuje 1 cekin, a gdy jest płci żeńskiej, to otrzymuje po 2 cekiny na rok. Tu się rozumie, że wdowa otrzymuje za tyle lat, ile lat ze swoim mężem żyła i ile lat jako wdowa w domu swego męża mieszkała, po tyle, ile jest oznaczone dla każdego przypadku.

53. Ако кои отаць остане безъ мушке ђеце, а остане єдно или выше женске ђеце, то се има онда на нѣхъ подіелити како очинство тако и ђѣдинство, коє нѣховоме оцу припада, само оружіе има се оставити најближой мушкой глави то єсть ако га не бы отаць у своємъ завѣту оставіо или ђери или коме другоме.

Jeżeli który ojciec umrze bez dzieci płci męskiej, a pozostanie jedno lub więcej dzieci płci żeńskiej, to wówczas pomiędzy nimi ma się podzielić tak ojcowiznę jak i dziadowiznę, która przypada ich ojcu, tylko broń ma się zostawić najbliższej męskiej głowie, ale tylko jeżeli ojciec nie zostawił jej w testamentcie czy to córce czy komu innemu.

54. Ако бы ови отаць имао сестре удате или неудате, то онда сестре добіаю єданъ діо, а ђери два діела.

Jeżeliby ów ojciec miał siostry, zamężne bądź niezamężne, to wówczas siostry otrzymują jedną część, a córki dwie części.

55. Ако ли ђевойка сама безъ мушке ђеце, то естъ безъ браће, остане на живцу, онда она наслѣђуе све покретно и непокретно имуће оца свога.

Jeżeli pozostanie przy życiu dziewczyna sama bez dzieci płci męskiej, to jest bez braci, wówczas ona dziedziczy cały majątek ruchomy i nieruchomy swego ojca.

56. Ако бы ђевойка кадъ се уда поніела каквоу имуће одъ родителя своіе, а умрла бы безъ ђеце, онда се све ово имуће и све оно, што бы она са овіемъ имућемъ стекла, има подіелити на нѣну браћу, или ако нема браће, на сестре, ако ли нема ни сестара, онда на близику.

Jeżeliby dziewczyna przy zamęściu wzięła jakiś majątek od swoich rodziców, a zmarłaby bezdzietnie, wówczas cały ten majątek i wszystko to, co zyskałaby z tego majątku, ma być podzielone między jej braci, a jeśli nie ma braci — między siostry, jeśli nie ma i sióstr — wówczas między bliskich [krewnych].

57. Ако ли остане пустошъ, то онда насліеђуе најближа близика; ако ли не бы било никакве близике, онда припада све у народну касу.

Jeżeli zostanie puszczona, to wówczas dziedziczą najbliżsi z bliskich [krewnych]; jeżeliby zaś nie było żadnych bliskich [krewnych], to wtedy wszystko przypada kasie narodowej.

58. Могло бы се догодити да сынъ своє родителѣ непочитує и пакости чини, то се за такоу увріеду има првый путь глобити; а ако се не бы склоніо почитовати и слушати своє родителѣ, такови се има кастигати затворомъ у тавницу или кастигати тѣлеснимъ кастигомъ. Овако ће се двапутъ кастигати, а трећомъ може га отаць изћерати изъ куће.

Mogłoby się zdarzyć, że syn swoich rodziców nie szanuje i postępuje złośliwie, to za taką obrazę za pierwszym razem ma być karany grzywną; a jeżeliby nie ujawnił woli szanowa-

nia i słuchania swoich rodziców, to taki ma być karany zamknięciem w ciemnicy albo karany karą cielesną. Tak ma być karany dwukrotnie, a za trzecim razem ojciec może go wypędzić z domu.

59. Како што є по свіема царевинама и кралѣвинама узаконѣно, да се плаћа данакъ, како бы се правителство, судъ и войска обдржавати могла, како бы се могло прибавити праха и олова, коє є у нашої земљи одъ найвеће потребе, како бы се путови правили и друге общте народне потребе подмиривати могле, одређує се за Црногорце и Брђане да плаћаю данакъ како садъ тако и за вазда унапредиъ, кои не мѣстне старѣшине и главари сабирати и у народну касу сваке године на уречено вриєме доносити.

Jak to we wszystkich cesarstwach i królestwach jest prawem, że płaci się daninę, aby rząd, sąd i wojsko mogło się utrzymać, aby można było przysporzyć prochu i ołowiu, czego w naszym kraju tak bardzo potrzeba, aby drogi były budowane oraz inne powszechnie narodowe potrzeby mogły być zaspokojone, postanawia się, aby jak teraz tak i zawsze na przyszłość Czarnogórcy i Brdanie płacili daninę, którą miejscowi gławarowie i starjeszinowie będą zbierać i wnosić każdorocznie w oznaczonym czasie do kasy narodowej.

60. Кои ли бы се противио овај одрѣђени данакъ за общтенародну земальску потребу и користъ да недає, бы не исто онако кастигатъ како и други издайникъ и противникъ нашего отечества.

Kto by się sprzeciwił dać ustanowioną daninę na ogólnonarodową potrzebę i pożytek, będzie karany jak i inny zdrajca i wróg naszej ojczyzny.

61. Кои ли бы притаіо свою баштину или другоштогођъ одъ чєса се данакъ плаћати има, за таковога се одређує да му мѣстный старѣшина или глavarъ узме све

оно за глобу, што бы гођъ скріо, а ту глобу да међу своє кметове подіели.

Kto by zataił swoje grunta lub co innego, od czego ma się płacić daninę, to względem takiego postanawia się, aby miejscowy starjeszina albo gławar wziął za karę wszystko to, co [winowajca] ukrył, a tę karę niech [starjeszina albo gławar] podzieli między swoich kmetów.

62. Старѣшине и главари по селима и племенима могу глобу само до двадесетъ таліера узимати и діелити, а сваку већу мораю врховноме суду приказати и глобу у земальску касу положити.

Starjeszinowie i gławarowie po wsiach i plemionach mogą pobierać i dzielić [między kmetów] grzywny tylko do 20 talarów, a o wszelkiej większej mają donieść sądowi zwierzchniemu i grzywnę złożyć do kasy ziemskiej.

63. Кои ли бы старѣшина или главаръ или судникъ припадаюћу глобу за народну касу или новаць одъ данка притаіо, платиће онолико петъ пута, колико асприхъ приміо и притаіо буде и бы ће лишень главарске и старѣшинске власти.

Jeżeliby który starjeszina albo gławar albo sędzia ukrył przypadającą kasie narodowej grzywnę albo pieniądze z daniny, to zapłaci pięćkroć tyle ile pieniędzy przyjął i ukrył i będzie pozbawiony władzy gławarskiej i starjeszińskiej.

64. Свакій Црногораць и Брђанинъ може за глобу или за другу пресуду, коя му се криво и противъ законика учини, слободно врховноме суду приказати, те ће судъ развидити, да ли є по законуку учинѣно; ако буде противъ законика учинѣно, онда ће судници они, кои бы криво и противу законика пресуђивали, быти изъ суда прогнани, оглоблѣни и лишени сваке главарске чести и поштена како што осмо правило овогъ законика изговара.

Každy Czarnogórzec i Brdanin może swobodnie odwołać się do sądu zwierzchniego [od wyroku skazującego] na grzywnę lub od innego wyroku, który wyda inu się niesprawiedliwym i przeciwnym statutowi, a ten sąd rozpatrzy, czy postąpiono zgodnie ze statutem; jeżeli okaże się, że postąpiono wbrew statutowi, to wówczas ci sędziowie, którzy by niesprawiedliwie i wbrew statutowi rozsądzali, będą wygnani z sądu, ukarani grzywną i pozbawieni wszelkiej czci gławarskiej i poważania, jak to wyraża ósme правило niniejszego statutu.

65. Кои бы Црногорацъ или Брђанинъ по данасъ дошао суду на жалбу са обѣшенимъ каменомъ о врату, было правъ или кривъ, бы не тѣлесно кастигатъ.

Jeżeliby od dzisiaj który Czarnogórzec lub Brdanin przyszedł do sądu na skargę z zawieszonym kamieniem na szyi, winien czy niewinien, ma być karany na ciele.

66. Свакій свештеникъ у нашої земљи дужанъ є сваке нећелъ у цркву ходити, цркву чисто држати, правила свете цркве точно извршавати и народъ колико се выше може на добро поучавати, и свету вѣру у нѣма утврђивати; кои ли ово не бы чинію, бы не лишень свештеногъ чина.

Každy ksiądz w naszej ziemi obowiązany jest każdej niedzieli chodzić do kościoła, kościół czysto utrzymywać, wykonywać przepisy kościoła świętego i lud o ile możliwości najbardziej pouczać o dobrym i utwierdzać w nim świętą wiarę; którzy by tego nie czynił, będzie pozbawiony stanu kapłańskiego.

67. Разпустъ мужа са женомъ, кои є было до садъ у нашої земљи уобичаенъ, нема по данасъ выше никакова, осимъ онога, коегъ по нужди у недостатцѣма или погрѣшкама мужа или жене наша православна источна црква допушта.

Od dzisiaj nie ma być więcej żadnych rozwodów męża z żoną, które dotychczas w naszym kraju były rozpowszechnione, wyjąwszy te, które dopuszcza w potrzebie z braków albo przewinień męża lub żony nasz wschodni kościół prawosławny.

68. Свакій Црногорацъ и Брђанинъ, кои се по данасъ женити хоће, мора нѣговъ мѣстный свештеникъ на три дана пріе вѣнчаня испытати, да ли є она ђевојка, кою младожена узети мисли, са младоженьомъ задовольна єсть или нїе, пакъ ако є обоє задовольно, онда да може вѣнчати, ако ли нїесу, да вѣнчати несміе; ако ли свештеникъ преко волѣ єдногъ или другогъ вѣнча, тай ње свештеникъ быти одлученъ одъ наше свете цркве: єрѣ вѣреникъ и вѣреница, докъ су іошъ обоє вѣрени, могу се у свака доба раздвоити; али кадъ се већъ єдномъ вѣнчаю, выше ій ништа раздвоити неможе до єдина смртъ єдногъ или другогъ, или само оне причине, коє шестдесетъ седмо правило овогъ законика изговара.

Jeżeli od dzisiaj który Czarnogórzec lub Brdanin chce się żenić, to jego miejscowy ksiądz powinien na trzy dni przed wieńczeniem zbadać, czy dziewczyna, którą pan młody zamierza pojąć, rada jest panu młodemu czy nie, i jeśli oboje są sobie radzi, to wówczas może wieńczyć, [a] jeśli nie są [sobie wzajemnie radzi], to nie śmie ich wieńczyć; jeżeli ksiądz wieńczy wbrew woli jednego lub drugiego [z nich], to taki ksiądz będzie wyłączony z naszego świętego kościoła: gdyż narzeczonny i narzeczona, póki jeszcze są narzeczonymi, mogą się w każdym czasie rozejść, ale gdy się już wieńczą, to już nic ich rozłączyć nie może jak tylko śmierć jednego lub drugiego [z nich] albo tylko te przyczyny, które wyraża prawidło sześćdziesiąte siódme niniejszego statutu.

69. Кои бы чоекъ узео жену иза жива мужа или бы уграбіо ђевојку, кою му небуду ђевојчки родители или

свойта или близыка ђевојчка допуштила, коя живіе родителя нема по закону и обичаю наше православне источне вѣре, такови да се има ђерать како беззаконикъ и грабитель туђе дѣце и да му стана у нашу земљу ніе; а нѣгово имуће да се проціени и раздіели како и онога, кои самовольно чоека убіе.

Jeżeliby który mężczyzna pojął kobietę za życia [jej] męża albo porwałby dziewczynę, której zgodnie z prawem i zwyczajem naszej prawosławnej wschodniej wiary wzbraniałoby mu rodzice dziewczyny bądź rodzina lub krewni dziewczyny, o ile ona nie ma rodziców przy życiu, to taki ma być ścigany jako człowiek bez wiary i porywacz cudzych dzieci i nie ma być miejsca dla niego w naszym kraju; a jego majątek ma być oceniony i rozdzielony tak samo jak i tego, który samowolnie zabije człowieka.

70. Ако бы ђевојка добре волѣ безъ знаня родителя своіе пошла за момкомъ, то имъ се онда неможе ништа, еръ ий є сама любовъ везала.

Jeżeliby dziewczyna poszła za chłopakiem z własnej woli bez wiedzy rodziców, to wówczas nic im nie będzie, gdyż ich sama miłość wiązała.

71. Ако бы се догодило да бы кои Црногораць или Брђанинъ ђевојку или удовицу осрамотио, а ни бы є хтіо узети и съ нѣоме се вѣнчати, тай да плати діетету таліера сто и тридесетъ съ чимъ ђе се діете подранити моћи, а кадъ порасте діете, онда добія и оно очинство како и друга закона дѣца. Ако ли узме діете къ себи, неплаћа ништа. А таковой ђевојцы и удовицы нема ліека ничесова. Ако ли бы было оженѣнъ, то да и онъ плати таліера сто и тридесетъ и да буде затворенъ у тавницу шесть мѣсецы и да се храни хлѣбомъ и водомъ, а другимъ ничимъ.

Jeśliby się zdarzyło, że który Czarnogórzec albo Brdanin zesromociłby dziewczynę albo wdowę, a nie chciałby jej wziąć

i z nią się wieńczyć, to niech płaci dziecięciu 130 talarów, z czego będzie można wykarmić dziecię; a gdy dziecię podrośnie, wówczas otrzymuje z ojcowizny tyle samo co i inne dzieci ślubne. Jeżeli [ojciec] weźmie dziecię do siebie, to nic nie płaci. A takiej dziewczynie i wdowie nie należy się żadna pomoc. Jeżeliby [winowajca] był żonatym, to i on niech płaci 130 talarów i niech go się zamknie w ciemnicy na 6 miesięcy i niech się karmi chlebem i wodą a niczym innym.

72. Ако бы се догодило коему Црногорцу или Брђанину да му жена нѣгова не вѣрна, пакъ ако бы своју жену уватио у блудности, то му се онда допушта, да може и едно и друго убити; ако ли бы она побѣгла, то да јој стана у нашу земљу не.

Jeśliby zdarzyło się Czarnogórcowi albo Brdaninowi, że jego żona nie byłaby mu wierną, i jeśli pochwyciłby swoją żonę na cudzołóstwie, to wówczas wolno mu jedno i drugie zabić; a jeżeliby ona uciekła, to nie ma być miejsca dla niej w naszym kraju.

73. Ако бы се кадгођь догодило да бы жена коимъ гођь начиномъ своему мужу о глави радила и нѣга живота лишити тражила, или бы га коимъ гођь живота лишила, докъ се посвѣдочи, такова се жена има осудити на смртъ како и други убоица; само жена неможе бити убиена изъ пушке, ерѣ є пушка и стріелянѣ само за онога, кои пушку носи и пушкомъ се брани.

Jeżeliby kiedykolwiek zdarzyło się, iżby żona nastawała w jakikolwiek sposób na głowę męża i starała się pozbawić go życia albo w jakikolwiek sposób pozbawiła go życia, i było by dowiedzione, to taka żona ma być osądzona na śmierć jak inny zabójca; lecz kobieta nie może być zabita ze strzelby, gdyż strzelba i strzelanie jest tylko dla tego, kto nosi strzelbę i broń się strzelbą.

74. Ако бы се догодило да бы коя удовица или ђе-войка или друга коя жена за покрити свою срамоту заблудила да діете задави, то се такова гріешница има осудити на смрть.

Jeżeliby się zdarzyło, że jaka wdowa lub dziewczyna albo jaka inna kobieta dla ukrycia swej hańby [tak dalece] zbłądziłaby, izby uśmierciła dziecię, to taka grzesznica ma być osądzona na śmierć.

75. Ако бы была мрзость и зао животь међу же-номъ и мужомъ и мужъ не бы хтіо съ ньоме живити, то се онда могу само разставити али не разпустити и онда є мужъ дужанъ жену издржавати, али да се онъ неможе женити, нити она удавати.

Jeżeliby była nienawiść i złe pożycie między żoną i mężem i mąż nie chciałby z nią żyć, to wówczas mogą się rozłączyć ale nie rozwieść i wtedy mąż jest obowiązany utrzymywać żonę, lecz ani on nie może się żenić ani ona wychodzić za mąż.

76. Ако ли бы ова жена съ мужомъ разстављѣна непристойно се владала и пркосъ своему мужу чинила, онда іоѣ мужъ обуставля издржаванѣ и сваку помоћ, а она нека живи како зна.

Jeżeliby owa rozłączona z mężem żona nieprzystojnie zachowywała się i na przekór mężowi postępowała, to wówczas mąż wstrzymuje jej utrzymanie i wszelką pomoc, a ona niech żyje jak umie.

77. Коя бы жена своего мужа крала, та се има првый и другій путъ кастигатъ тавницомъ, а треіій путъ тѣлесно кастигатъ и съ мужомъ разпустити, и она да се неможе удавати, а онъ да се може женити.

Jeżeliby która żona okradała swego męża, to za pierwszym i zadrugim razem ma być karana ciemnicą, a za trzecim razem

[ма быѣ] карана чиеіѣніе і розвиедіона з мѣзем, леез она не моѣе ычодзіѣ за мѣз, а он моѣе сіѣ зеніѣ. ı

78. Кои се лупежѣ послѣ дана проглашеня овогѣ законика по треіій путѣ увати у краіи, тай се има осудити на смртѣ.

Jeśli po dniu ogłoszenia niniejszego statutu będzie który złodziej pochwycony na kradzieży po raz trzeci, to taki ma być osądzony na śmierć.

79. Кои Црногорацѣ или Брѣанинѣ убіе лупежа у краіи, добія награде двадесетѣ таліера; али опетѣ да се свакій узме на умѣ да правога чоєка неубіе, єрѣ ѣе за нѣга како убоица суду одговарати.

Jeśli który Czarnogórzec lub Brdanin zabije złodzieja na kradzieży, to otrzyma 20 talarów nagrody; lecz niech baczy, żeby nie zabił człowieka niewinnego, gdyż za [zabicie] jego będzie odpowiadać sądownie jako zabójca.

80. Коя се лупежтина наѣе одѣ пріедѣ но што є овай законикѣ проглашенѣ, то да се та лупежтина како и трошкови око нѣ учинѣни плати, а што бы се учинило послѣ проглашеня овогѣ законика, то да се има свакій лупежѣ за сваку покрају батинама кастигатѣ. За лупештине одређуе се тѣлесный кастигѣ овако: кои лупежѣ украде Црногорцу или Брѣанину оружіе, батина стотину; за коня или вола малогѣ или великогѣ батина педесетѣ; за єдно улиште чела исто колико и за єдно говедо кастигѣ осудити; за брава малогѣ или великогѣ батина двадесетѣ; за покрају изѣ куѣе или изѣ обора и остале различите лупежтине одѣ найманѣ ствари до брава батина двадесетѣ. Ово се разуміе за сваку покрају изѣ куѣе украдену и понешену, неспоминяјући діете лудо, коє бы што одѣ дѣтинске лудости учинило, или друго челяде, коє нема чисте свіести и памети.

Jeżeli będzie wykryta jako kradzież, [popelniona] przed ogłoszeniem niniejszego statutu, to niech [zarówno] ta kradzież jak i z jej powodu poniesione koszty będą opłacone; a jeżeliby popelniono po ogłoszeniu niniejszego statutu, to każdy złodziej za wszelką kradzież ma być karany chłostą. Karę cielesną za kradzieże oznacza się następująco: który złodziej ukradnie Czarnogórcowi lub Brdaninowi broń — 100 batów; za konia bądź wołu małego lub dużego — 50 batów; za jeden ul pszczoł — zasądzić karę tyluż [batów], ile za jednego wołu; za owcę [bądź barana] małą lub dużą — 20 batów; za kradzież z domu bądź z obory i za pozostałe różne kradzieże od najmniejszej rzeczy do owcy — 20 batów. Rozumieć to należy w odniesieniu do wszelkiej kradzieży [rzeczy], ukradzionej wyniesionej z domostwa, nie mając na myśli głupiego dziecka, które by to popelnilo z dziecięcej głupoty, ani kogoś z domowników, kto nie ma jasnego rozeznania i rozumu.

81. Кои бы се лупежъ уватио да цркву краде, тай ђе и непазећи на то, да ли є јошъ кадъ крао или суду грешіо, быти на смртъ осуђенъ.

Jeżeliby którego złodzieja pochwycono za okradzenie kościoła, to taki, bez względu czy już kiedy kradł albo [w ogóle odpowiadał] przed sądem za [inne swoje] grzechy, ma być osądzony na śmierć.

82. Кои бы земальску ђебану крао, одма првый путъ, докъ се увати да краде, има се на смртъ осудити; исто ђе тако быти и свакій другій кастигать, кои бы се усудио јавно или потайно земальску ђебану грабити.

Jeżeliby kto arsenał ziemski okradł, to zaraz za pierwszym razem, gdy będzie pochwycony na kradzieży, ma być osądzony na śmierć; również tak samo będzie karany każdy inny, kto by ośmielił się jawnie lub tajnie grabić arsenał ziemski.

83. Кадъ бы коя мала или голема штета одъ похаре жита, сѣна, винограда, бостана, зграде, разсадника или коє му драго ствари у коє племе неотице учинено догодила се, то остае главару и кметовима одъ села или одъ племена да процѣне и да чине похарнику нека штету безъ свакогъ одмицаня плати; ако ли бы силомъ и задорицомъ навалице похарао, таковога суду пріавити, да буде кастигать како што четрдесетъ друго правило изговара.

Gdyby w którym plemienu zdarzyła się jaka mała lub wielka nieumyślnie wyrządzona szkoda przez zniszczenie żyta, siana, winnicy, plantacji melonów bądź arbuzów, budynku, szkółki sadowniczej albo jakiegokolwiek innej rzeczy, to pozostawia się gławarowi i kmetom wiejskim albo plemiennym, aby ocenili [szkodę] i spowodowali zapłatę szkody przez jej sprawcę bez żadnej zwłoki.

84. Ако лупежъ погине или се рани идући у крају, за нѣга да поговора не, будући є сагласно речено да га сва земля бѣ єднако како и рукоставника.

Jeżeli złodziej zginie albo będzie zraniony idąc na kradzież, to za niego nie ma odpowiedzialności, gdyż zgodnie uznaje się, że go cały kraj ściga tak samo jak i przykładającego rękę [do kradzieży].

85. Пазари имаю быти мирни, да може свакій купувати и продавати што му треба; кои ли бы смутню на пазарима чинію, такови се има глобити са двадесетъ таліера или кастигать тавницомъ.

Na targach ma być spokojnie, aby każdy mógł kupować i sprzedawać co potrzebuje; kto by mącił porządek na targach, ten ma być skazany na grzywnę 20 talarów lub karany ciemnicą.

86. Кои бы Црногораць или Брђанинъ предъ црквомъ смутню или свају или друге чесове непристойности чинію,

такови се има глобити са двадесетъ и петъ талиера или кастигатъ тавницомъ.

Który by Czarnogórzec lub Brdanin przed kościołem mącił spokój albo zwadę [wywołał] bądź inną jaką nieprzystojność popełnił, ten ma być skazany na grzywnę 20 talarów lub karany ciemnicą.

87. Потвараня на правого чоека бы ће найстрожие кастигана и ни єдно опаданѣ несміе се пріе осудити, него што бы се освѣдочило и по нужди одъ єдногъ доставѣрногъ чоека или одъ выше людій, кои ніесу одпріе суду грієшили, ако ли су грієшили, немогу правогъ повѣреня кодъ суда имати, докъ се са достовѣрними свѣдоцима не докаже. Ако ли они, кои опада, не докаже, да є оно истина, што є онъ казао и за чимъ бы оногъ обтужіо, то да онда овогъ опадника судъ онако осуди и кастигує, како што бы оногъ обтуженогъ осудіо и кастигао, кадъ бы кривъ быо. Найпослѣ остає да єданъ и други нају за себе чєтырь поштєна чоека, кои ће се заклети; кои ли узима выше поштєніє людій, да се за нѣга закуну, онай добія разлогъ и правицу.

Potwarz, [rzucona] na prawego człowieka, będzie [jak] najsurowiej karana i ani jeden zarzut nie ma być osądzony, zanim nie było by poświadczone przez jednego [chociażby] wiarogodnego człowieka bądź przez więcej ludzi, którzy przedtem nie [odpowiadali] sądowi za grzechy; jeżeli grzeszyli, to nie mogą mieć pełnego zaufania sądu, dopóki nie będzie dowiedzione wiarogodnymi świadkami. Jeżeli ten, kto występuje z zarzutem, nie dowiedzie, że to jest prawda, co on powiedział i o co tamtego oskarża, to wówczas niech sąd osądzi i ukarze tego występującego z zarzutem tak samo, jakby osądził i ukarał tego obwinionego, gdyby był winien. W ostateczności pozostaje, aby jeden i drugi znaleźli sobie po czterech uczciwych ludzi, którzy by poprzysięgli; racja i słuszość będzie

po stronie tego, który weźmie ludzi większej sławy, by go po-
przysięgli.

88. Послужбица крстногъ имена и торбице по данасъ
выше быти несміе, будући да таковомъ послужбицомъ лю-
ди само свое имуће расипаю, пакъ постаю сиромаси; кои
ли ово непослуша, већъ бы преко овогъ законогъ поста-
новленія чиніо, тай ће быти оглобљѣнъ са талиера два или
кастигати тавницомъ. Доста є да се по нашемъ србскомъ
обичаю слави крстно име као успомена прађедовскогъ
крштєня.

Od dzisiaj nie wolno więcej [obchodzić] posługibnicy imie-
nia chrzestnego ani [zachowywać] torbicy, gdyż przez taką po-
sługibę ludzie tylko trwonią swoje mienie i ubożeją; kto by
postąpił wbrew temu przepisowi statutu, ten będzie ska-
zany na 2 talary grzywny bądź karany ciemnicą. Wystarczy,
jeśli wedle naszego zwyczaju serbskiego świętuje się imię chrze-
stne jako pamiątkę chrztu pradziadów.

89. Досадньи обичай да люди и жєне за мртвїєма
шишаю перчине, по образу гребу, те нагрђєни дулђ вре-
мена остаю, по данасъ се забранює свакомъ Црногорцу и
Брђанину и кои бы преко ове забране чиніо, бы ће огло-
бљѣнъ првый путь са два цекина. Ово се разуміє како за
мушке тако и за женске, кои бы се по данасъ гребсти и
перчинъ шишати осудіо.

Od dzisiaj zabrania się wszystkim Czarnogórcom i Brda-
nom [stosowania] dotychczasowego zwyczaju, że po zmarłych
mężczyźni i kobiety obcinają sobie włosy, drapią [sobie] twa-
rze i na dłuższy czas zostają oszpeceni, a kto by czynił wbrew
temu zakazowi, ten będzie za pierwszym razem skazany na
dwa cekiny grzywny. To rozumieć należy tak w odniesieniu

do mężczyzn jak i do kobiet, którzy by od dzisiaj ośmielili się drapać [sobie twarz] i ciąć włosy.

90. Кои Црногорацъ или Брђанинъ по данасъ хоће да дає новце на добитъ, тай мора направити књигу и то предъ два свѣдока, да се зна колико є асприхъ оное на добитъ дао; ако ли не бы правили књигу, онда ће они, кои узимлѣ аспре на добитъ, дати по вриѣдности залогу; али се несміє већа добитъ одъ двадесетъ динара на талиеръ узети; кои ли бы већу добитъ узео, узеће му се сва она главница, коју бы на добитъ дао, и та главница има се како и друга глоба ставити у обшту народну касу.

Jeżeli od dzisiaj który Czarnogórzec albo Brdanin chce dać pieniądze na procent, to powinien sporządzić dokument pisemny i to wobec dwóch świadków, aby wiedziano ile asper dał owemu na procent; jeżeliby nie sporządzili dokumentu pisemnego, wówczas ten, który weźmie aspry na procent, ma dać stosownej wartości zastaw; lecz nie wolno [brać] większego procentu jak dwadzieścia dinarów od talara, kto by wziął większy procent, temu będzie zabrana cała dana przez niego na procent suma kapitalna i ta suma kapitalna ma być jak każda grzywna złożona w kasie ogólnonarodowej.

91. Ускокъ свакій докъ ступи у нашу слободну землю по завѣту светогъ Петра бывшегъ господара црногорскогъ, безбѣданъ є и несміє му нико ништа криво чинити кадъ се онъ поштено и по нашему земальскомє законикѹ влада и управля, коегъ правицу ужива исто како и свакій нашъ братъ Црногорацъ и Брђанинъ; за сваку пакъ сагрѣхѹ суди ће се и ускоку како што овај законикъ изговара.

Zgodnie z wolą świętego Piotra, dawniejszego pana czarnogórskiego, każdy uskok, gdy stanie na naszej wolnej ziemi, jest bezpieczny i nikt nie śmie wyrządzać mu krzywdy, o ile

postępuje i zachowuje się porządnie i zgodnie z naszym statutem ziemskim, korzystając z jego sprawiedliwości tak samo, jak i każdy nasz brat Czarnogórzec i Brdanin; a za wszelki grzech i uskok ma być sądzony wedle postanowień niniejszego statutu.

92. И ако у овой земљи нема никакве друге народности до єдине србске и никакве друге вѣре до єдине православне источне, то опетъ свакиј иноплеменикъ и ино-вѣраць може слободно живити и ону слободу и ону нашу домаћу правицу уживати како и свакиј Црногораць и Брђанинъ што ужива.

A chociaż w tym kraju nie ma żadnej innej narodowości jak tylko jedynie serbskiej i żadnej innej wiary jak tylko jedynie prawosławnej wschodniej, to wszakże każdy inoplemienny i inowierca może swobodnie żyć i korzystać z takiej naszej wolności i z takiej naszej rodzimej sprawiedliwości, jak korzysta każdy Czarnogórzec i Brdanin.

93. Ако бы се кое преступленіе у пићу учинило, то ће се у половину кастигати као ономе тріезноме; али ако бы на свомъ мрзномъ то преступленіе и сагрѣху учиніо, бы ће по гласу законика како и они тріезни кастигати.

Jeżeliby zdarzyło się jakieś przestępstwo przy pijaństwie, to [pijany sprawca] będzie karany połową [kary], jaka [jest przewidziana] na trzeźwego [sprawcę takiego przestępstwa]; ale jeżeli [sprawca] popełnił to przestępstwo i grzech na nienawistnym sobie [człowieku], to będzie karany wedle brzmienia statutu tak samo jak i trzeźwy.

94. Кои би се Црногораць или Брђанинъ усудио домаћу покличъ чинити, пакъ ако бы изъ те поклича было поколь и мртвие бы глава остало, онда се они, кои є кликова, има осудити на смртъ; а они, кои бы помагали, да се

глобе по десетъ талиера; ако ли не бы было зла ничесова иза ове покличи, то онда да се они глоби са двадесетъ талиера, кои покличъ виче.

Jeżeliby który Czarnogórzec lub Brdanin ośmielił się uczynić [w zwadzie] poklicz [swoich] domowników i z tej pokliczy wywiązałyby się rzeź i zostałyby martwe głowy, wówczas ten, który zwoływał, ma być osądzony na śmierć, a ci, którzy by [stawili się na poklicz i] pomagali, niech będą karani grzywną po 10 talarów; jeżeliby z tej pokliczy nie było żadnego zła, to wówczas niech ten, który zwoływał poklicz, będzie karany grzywną 20 talarów.

95. Они кои сагріеше да буду осуђени да стое у тавницу затворени, употреби ће се на правленѣ путова или на кои други посао, кои ће већ мѣстна власт одредити.

Ci, którzy za grzechy będą osądzeni na zamknięcie w ciemnicy, będą użyci do naprawy dróg albo do innych robót, które już oznaczy miejscowa władza.

Све ово вышестављено у деведесетъ и петъ правила на данашњи данъ светогъ великомученика и побѣдоносца Георгія єдинодушно и саборно са свиѣма главарима земальскиѣма, кои смо се сви на данашњи данъ на Цетинѣ у главно мѣсто одъ све Црне Горе и Брда сабрали, потврди смо и заклетву на крстъ частный и свето еванђелѣ учини смо, да ћемо овај законикъ чувати и по нѣму се владати и судити; кои ли се по данасъ овогъ држао не бы, тога предаемо вѣчноме проклетству како противника и злодѣя нашему отечеству.

To wszystko wyżej ułożone w dziewięćdziesiąt i pięć prawideł w dniu dzisiejszym świętego wielkiego męczennika i zwycięzcy Jerzego jednomyślnie na zgromadzeniu ze wszystkimi glawarami ziemskimi, którzyśmy się wszyscy zebrali w dniu dzisiejszym na Cetynju w głównym miejscu całej Czarnej Góry

i Berd, potwierdziliśmy i złożyliśmy przysięgę na krzyż święty i świętą ewangelię, że niniejszy statut będziemy zachowywać i wedle niego postępować i sądzić; kto by od dzisiaj nie trzymał się go, tego przeklinamy na wieki jako wroga i złoczyńcę naszej ojczyzny.

На Цетинѣ, 23 априла 1855 года одъ рођеня Христова.

Князь Црногорскій и Брдскій
ДАНИЙЛЬ с. р.

Државни Секретаръ
М. Медаковић с. р.

Na Cetynju, 23 kwietnia 1855 roku od narodzenia Chrystusa

Książę Czarnogórski i Berdzki
DANIEL w. r.

Sekretarz Państwowy
M. Medaković w. r.

(pieczęć)*

*) Pieczęć okrągła o średnicy 3 cm., w środku dwugłowy orzeł, pod nim lew, w otoku napis: МОХУРЬ ВСЕ ЧРНЕ ГОРИ (według aktów z r. 1855 — Archiwum Państwowe na Cetynju).

WAŻNIEJSZE OBJAŚNIENIA

Aspry (aspra, l. m. aspre—z gr. ασπρος, drobna moneta srebrna turecka) — art. 63, 90 — pieniądze.

Bractvo (bratstvo) — art. 18 — grupa kilku bądź kilkunastu rodzin, zamieszkująca w jednej miejscowości, związana bliskim pokrewieństwem, wywodzącym się od wspólnego przodka.

Brda (Brda, zwane także „Sedmoró Brda”) — wst., zak. — wschodnia dzielnica kraju, na której zamieszkują plemiona, zwane berdzkimi: Bjelopavlovići, Gornja i Donja Morača, Bratonožići, Kući, Piperi, Rovci i Vasojevići (w czasach panowania księcia Daniela I-go część zachodnia tego plemienia pozostawała pod panowaniem tureckim).

Brdanin (Brdjanin)—wst., art. 1—4, 14—15, 17—18, 22, 25, 27, 29—34, 39, 41—44, 59, 64—65, 68, 71—72, 79—80, 86, 89—92, 94 — członek jednego z plemion dzielnic berdzkiej.

Cekin (cekin—z włosk. zecchino, zecca—mennica)—art. 9, 34, 52, 89 — dukat, wartości 2 talarów.

Czarna Góra (Crna Gora) — wst., zak. — zachodnia dzielnica kraju, obejmująca 4 tzw. nahije (okręgi): Katunską, Ljeszańską, Crmniczką i Rijeczką.

Czarnogórzec (Crnogorac) — wst., art. 1—4, 14—15, 17—18, 22, 25, 33—34, 80, 92, 94 — członek jednego z plemion dzielnicy czarnogórskiej.

Czetowanie (četovanje) — art. 24, 26 — zbrojna wyprawa partyzancka na obszary podległe władzy tureckiej zwykle połączona z celami rabunkowymi.

Czeta (četa) — art. 26 — zbrojny oddział partyzancki, liczący 20—500 osób, udający się na czetowanie.

Daniel (Danijl, Danilo) — wst., zak. — Daniel Petrović-Njegosz, władca Czarnej Góry i Berd (o ogólnym obszarze około 7500 km.², ludności — około 120 000) ur. 25.V.1826 r. na Njeguszach — zm. 1.VIII.1860 r. w Kotorze, panował w latach 1851—1860, objąwszy rządy po swoim stryju, władcy Piotrze Petroviću-Njegoszu, ogłosił się księciem w roku 1852, ożeniony 12.I.1855 r. z Darinką Kvekić, córką zamożnego kupca triesteńskiego.

Dinar (dinar) — art. 90 — krajcar (grajcar) austriacki, wartości $\frac{1}{120}$ talara.

Glawar (glawar) — wst., art. 7, 12, 14—15, 19—20, 59, 61—64, 83, zak. — zwierzchnik plemienny (nazwa ogólna).

Imię chrzestne (krstno ime) — art. 88 — uroczystość ku czci patrona rodzinnego; zob.: *poslužbica*.

Kas narodowa, ogólnonarodowa, ziemska (narodna, zemaljska, opšta narodna kasa) — art. 9, 28, 57, 62, 63, 90 — skarb państwa.

Kmet, kmetowie (kmet, kmetovi) — art. 13, 31, 62, 63, 83 — starszyzna plemienna, seniores (nazwa ogólna); por.: *glavar, starjeszina*.

Perjanik (perjanik) — art. 20 — niższy funkcjonariusz Senatu.

Plemię (pleme) — art. 18—20, 45, 62—63 — grupa kilku lub kilkunastu bractw, wywodząca się od wspólnego, przeważnie legendarnego, przodka.

Poklicz (poklič) — art. 94 — umowne hasło zwoływania się do broni.

Posłużbica imienia chrzestnego (poslužbica krstnog imena) — art. 88 — powtórna doroczna uroczystość ku czci patrona rodzinnego (np. świętujący dzień św. Mikołaja 6 grudnia, świętowali posłużbicę w dzień tegoż patrona 9 maja, tzw. Mikołaja letniego; świętujący dzień św. Archaniola 8 grudnia, mieli posłużbicę 13 lipca bądź 20 lipca.

Piotr święty (sveti Petar) — art. 91 — Petar Petrović-Niegosz, ur. w kwietniu 1747 r. na Njeguszach, zm. 31.X.1830 na Cetynju, metropolita i „gospodar” Czarnej Góry i Berd, ogłoszony świętym w roku 1834.

Sok (sok) — art. 10 — delator.

Starjeszina (starjeszina) — wst., art. 12—15, 19—20, 59, 61, 62, 63 — zwierzchnik plemienia, bractwa bądź wsi (nazwa ogólna); zob.: *glavar*.

Sąd zwierzchni (vrhovni sud) — art. 5, 64 — Senat Rządzący.

Talar (talijer) — art. 7—8, 10, 14—15, 33, 40, 42, 52, 62, 71, 79, 85, 86, 88, 94 — moneta austriacka.

Torbica (torbica) — art. 88 — zwyczaj obdarowywania gości przez gospodarzy po uroczystości imienia chrzestnego bądź posłużbicy specjalnie upieczonymi kołaczami, kawałkami mięsa, a niekiedy winem bądź wódką (rakiją), które kładzione do torby.

Uskok (uskok) — art. 91 — uchodźca z zajętych przez Turcję ziem słowiańskich.

Wojwoda (vojvoda) art. — 19 — dowódca wojskowy plemienia (w niektórych plemionach — naczelnik plemienia).

BIBLIOGRAFIA

Александровъ А., Матеріалы и нѣкоторыя изслѣдованія по исторіи Черногоріи, Казань, 1897.

Bajza J., Beiträge zur ungarischen Bibliographie über Montenegro, I—II, одбитка з Magyar Könyvszemle — 1926 évf. 3—4, 1929 évf. 1—2, Budapest, 1927—1929.

Бакичъ Дм., Черногорія подъ управленіемъ владыкъ. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, ч. СХСVIII, отд. II, стр. 207—272, С.-Петербургъ, 1878.

Bakić Lj., Nadležnost šerijatskih sudova u Crnoj Gori, Dan — list za nauku i književnost, I, br. 1—2, str. 56—69, Cetinje, 1911.

— —, Zakonodavstvo u Crnoj Gori, Dan, god. I — 1911, br. 3—4 str. 29—38, br. 5 str. 21—34, br. 6 str. 5—17, god. II — 1912, br. 1—2 str. 4—17, br. 3—6 str. 14—29, Cetinje, 1911—1912.

— —, O pravosuđu u Crnoj Gori, Arhiv za pravne i društvene nauke, XXIII, 161—176, Beograd, 1923.

Batowski H., Rozwój terytorialny państw bałkańskich w XIX i XX w., Czasopismo Geograficzne, XIV, 175—205, Lwów, 1936.

Bogišić V., Spomenica o povišenju državne titulature crnogorskih gospodara, Zapisi, XIII, str. 16—26, 86—95, Cetinje, 1935.

— —, Pisani zakoni na slovenskom jugu, Zagreb, 1872.

— —, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena — Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium, I: Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga, Zagreb, 1874.

— —, L'histoire d'une codification, Revue de droit international et de législation comparée, XXXIII, 558—562, Bruxelles, 1901.

Borowski S., Baltazar - Antoni Bogišić (1834 — 1908), Warszawa, 1936.

Cetinje i Crna Gora (dzelo zbiorowe), Beograd, 1927.

Chiudina G., Storia del Montenegro (Crnagora) da' tempi antichi fino a' nostri, Spalato, 1882.

Chotch P., La bibliografia del Montenegro, Roma, 1925.

Ciszewski S., Wróda i pojednanie. Studium etnologiczne, Warszawa, 1900.

— —, Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven, Leipzig, 1897.

Czomow I., Krwawa zemsta u Słowian, Pamiętnik historyczno-prawny, VII, 6, Lwów, 1929.

Černý V., Ustava knížectví Černohorského, Sborník věd právních a státních, VIII, 121—129, Praha, 1908.

Delarue H., Le Monténégro. Histoire, description, moers, usages, législation, constitution politique, documents et pièces officielles avec une carte du Montenegro et des pays adjacent, Paris, 1862.

Djordjević T., Šta znači kamen o vratu?, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, I, 528—530, Skoplje, 1926.

Dolenc M., Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava, Časopis za zgodovino i narodopisje, XXVII, Ljubljana, 1932.

Dragović J., Materijali za istoriju Crne Gore, Glasnik Srpskog Učenog Društva, LV, 285—324, LXV, 129—201, Beograd, 1884—1886.

Dragović M., Pokušaj za bibliografiju o Crnoj Gori, Cetinje, 1892.

— —, Proglašenje Crne Gore za knjaževinu, Dan, godina I, br. 3—4, str. 66—75, Cetinje, 1911.

Drljević S., Organizacija črnogorskih redovnih građanskih sudova u svom istorijskom razvitku, Arhiv za pravne i društvene nauke, IX, 386—412, Beograd, 1910.

D u č i ć N., Crna Gora, Glasnik Srpskog Učenog Društva, XL, Beograd, 1874, przedruk: Književni radovi III, 1—159, Beograd 1893.

D u č i ć S., Život i običaji plemena Kuća, Srpska Kraljevska Akademija. Srpski Etnografski Zbornik XLVIII, Beograd, 1931.

E n c y k l o p e d i a nauk politycznych I—II, Warszawa, 1936—1937.

E r d e l j a n o v i ć J., Kući, pleme u Crnoj Gori, Srpski etnografski zbornik VIII, Beograd, 1907.

— —, Bratonožići, pleme u crnogorskim Brdima, Srpski etnografski zbornik XII, str. 451—538, Beograd, 1909.

— —, Stara Crna Gora, Srpski etnografski zbornik, XXXIX, Beograd, 1926.

G a j e w s k i J., Trzy miesiące w Czarnogórze, Kłosy, XXI, 185—187, 218—219, 229—230, 246—249, 287—288, 294—297, 310—311, Warszawa, 1875.

G e s e t z b u c h D a n e l s I Fürsten und Gebieters von Montenegro und der Berda, Wien, 1859, Buchhandlung Friedrich Manz.

G l a s Crnogorca. List za politiku i književnost, I—XLIV, Cetinje 1873—1915.

G o p č e v i ć S., Montenegro und die Montenegriner, Leipzig, 1877.

— —, Geschichte von Montenegro und Albanien, Gotha, 1914.

H a u m a n t É., La formation de la Yougoslavie, Collection historique de l'Institut d'Études Slaves, n-o 5, Paris, 1930.

H u b e R., Kodeks Czarnogórze, Ateneum, I, 490—501, Warszawa, 1889, przedruk: Pisma, I, 398—410, Warszawa, 1905.

I l i ć A., Sistem prava o kućnoj zajednici u Crnoj Gori, Beograd, 1936.

I v a n i š e v i ć J., Narodni nazivi rodbine i srodbine, Sarajevo, 1931.

I v a n i š e v i ć M., Kako se knjaz Danilo proglasio za knjaza Crne Gore, Zapisi, III, 368—371, Cetinje, 1928.

J e l i ć I., Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Arbaniji, Beograd, 1926.

— —, Šta znači kamen o vratu?, Beograd, 1931.

Jezbera F. J., Zákonnik samostatnych Černohorcuv, Praha, 1864 (odbitka z časopisma „Beseda”).

Jireček H., Novověké zákonodárství černohorské, Časopis Musea Království Českého, XXXIII, 406—412, Praha, 1864.

— —, Svod zákonuv slovanských, Praha, 1880.

— —, Prove. Historicky slovar slovanského práva, Praha—Brno, 1904.

Jovanović J., Zakonodavstvo u XVIII i XIX v. u Crnoj Gori, Arhiv za pravne i društvene nauke, IX, 349—364, X, 19—33, 90—99, 178—188, 287—295, 372—380, Beograd, 1910.

Jovanović M., Montenegrinische Rechtsgeschichte, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, XV, 132—153, Stuttgart, 1902.

Jugović B., Crna Gora. Iz istorije državnog prava, Arhiv za pravne i društvene nauke, XVI, 120—126, Beograd, 1914.

Karadžić V. S., Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima, četvrto državno izdanje, Beograd, 1935.

— —, Montenegro und die Montenegriner, Stuttgart, 1837, toż w przedkładzie serbskochorwackim: Crna Gora i Boka Kotorska, Beograd, 1922.

K. P., Czarnogóra pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym, Lwów, 1869.

Makowski W., Podstawy filozofii prawa karnego, Warszawa; 1917.

Martini A., Il Montenegro, Torino, 1897.

Matanović A., Stogodišnjica praviteljstvujušćeg Senata Crnogorskog i Brdskog Velikog Suda (1831—1931), Zapisi, VII, 355—363, Cetinje, 1930.

Medaković V. M. G., Život i običaji Crnogoraca, Novi Sad, 1860.

Miljanić P., Postanak cetinjske tamnice, Pravnik, III, 536—548, Beograd, 1893.

Найденевичъ С., Іus protimiseos въ черногорскѣхъ законници отъ 1798 и 1855 г., Юридически прегледъ, XXVIII, 74—79, Софія, 1927.

Pavićević M., Crnogorsko pravosuđe i pravno shvaćanje u anegdota, Zagreb, 1933.

Petrović — Radojčić R., Značenje „kamena o vratu“ po ispitivanjima g. Ielića. Kritika jedne „istorisko-pravne studije“, Zagreb, 1931.

Pravni Zbornik. Mjesečni pravni časopis, I—V, Podgorica, 1933—1937.

Pedaset godina na prestolu Crne Gore, 1860—1910, Cetinje, 1910.

Popović G., Recht und Gericht in Montenegro, Agram, 1877.

— —, Istorija Crne Gore, Beograd, 1896.

Ровинскій И., Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. Исторія. Етнографія. Археологія. Современное положеніе, I—II, Сборникъ Отдѣленія Русскаго Языка и Словесности Имп. Академіи Наукъ, XLV, LXIII nr. 3, LXIX nr. 1, LXXX nr. 2, С.-Петербургъ, 1888—1915.

Solovjev A., Kažnjavanje neverne žene u crnogorskom i vizantijskom pravu, Arhiv za pravne i društvene nauke, XLVII, Beograd, 1935.

Šeroglić P., Zakonik crnogorski, Svetozor, Wien, 1865.

Tomanić L., Nasljedno pravo po Danilovom Zakoniku, Arhiv za pravne i društvene nauke, II, 1—8. Beograd, 1906.

Tomović B., Nasledno običajno pravo u Crnoj Gori, Beograd, 1926.

Vaclik J., La souveraineté de Monténégro et le droit des gens moderne de l'Europe, Leipzig, 1858.

Vešović R., Pleme Vasojevići u vezi sa istorijom Crne Gore i plemenskim životom susjednih Brda, Sarajevo, 1935.

Vojnović K., Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonodarstvo, Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, XCVI, 1—109, Zagreb, 1889.

Wójcicki K. W., Czarnogórze. Przekład dzieła francuskiego p.n. Monténégro par H. Delarue, Biblioteka Warszawska, 1864, II, str. 97—107, 251—273, 409—440.

Vuković M., O ostojbini, Pravni Zbornik, II, br. 1—2, str. 19—26, Podgorica, 1934.

Vuksan D., Jedan projekat crnogorskog zakonika iz dobe vladike Rada, Zapisi, I, 44—51, Cetinje, 1927.

— —, Knjaz Danilo Petrović Njegoš, Zapisi, VIII, 193—202, 257—267, IX, 1—12, 65—76, XI, 57—65, 121—129, XVI, 193—204, 257—268, XVII, 1—12, 68—79, 129—138, 193—204, 257—269, 321—334, XVIII, 65—74, 129—138, 193—199, Cetinje, 1931—1937.

— —, Crnogorske finansije u XVIII i XIX vijeku, 1723—1883, Zapisi, XV, 321—331, XVI, 10—20, Cetinje, 1936.

— —, Kako je Crnogorski Praviteljstvujući Senat primjenivao član 37 Danilovog Zakonika, Zapisi, XVI, 251—252, Cetinje, 1936.

Zakonik Danijla Prvog, Knjaza i Gospodara Slobodne Crne Gore i Brdah, ustanovljen 1855 godine na Cetinje, Novi Sad, 1855.

Zapisi. Glasnik Cetinjskog Istoriskog Društva, I—XVIII, Cetinje, 1927—1937.

Zbornik sudskih zakona, naredaba i medjunarodnih ugovora po sudskoj struci, za Kujaževinu (Kualjevinu) Crum Gore I—II, Cetinje, 1903—1912.

Spis treści:

	str.
Wstęp	5—6
Powszechny Statut Ziemski księcia Daniela z r. 1855 (tekst serbski i przekład polski)	7—47
Ważniejsze objaśnienia	48—50
Bibliografia	51—56

ERRATA:

str. 13 w. 7 od dołu zamiast: мига, powinno być: мита.

Stanisław Dustanowski